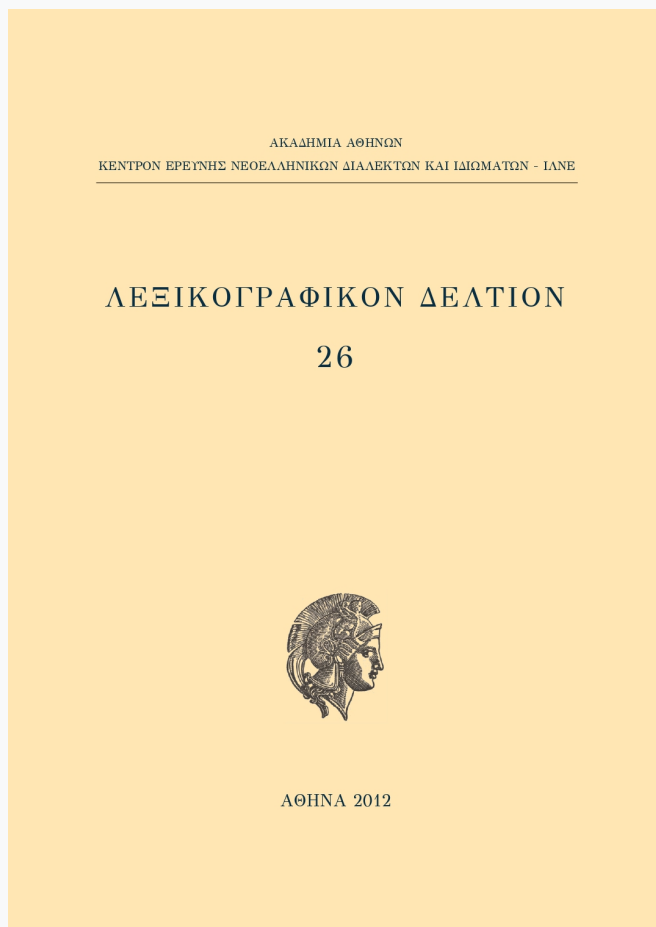

Lexicographic Bulletin

Vol 26 (2012)

Lexicographic Bulletin

**A lexicographical approach to meaning and sense.
The position of the Historical Dictionary of Modern
Greek**

Christina Bassea-Bezantakou

doi: [10.12681/ld.38309](https://doi.org/10.12681/ld.38309)

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ
ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΡΕΥΝΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΔΙΑΛΕΚΤΩΝ ΚΑΙ ΙΔΙΩΜΑΤΩΝ - ΙΛΝΕ

ΛΕΞΙΚΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

26

ΑΘΗΝΑ 2012

ΛΕΞΙΚΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

26

ΛΕΞΙΚΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ 26

© Copyright 2012: Ακαδημία Αθηνών
ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΔΙΑΛΕΚΤΩΝ ΚΑΙ ΙΔΙΩΜΑΤΩΝ-ΙΛΝΕ
Αλεξάνδρου Σούτσου 22, 106 71 Αθήνα
www.academyofathens.gr/ilne

Επιμέλεια έκδοσης:
ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΜΠΑΣΣΕΑ-ΜΠΕΖΑΝΤΑΚΟΥ, Διευθύντρια του ΚΕΝΔΙ
ΙΩ ΜΑΝΩΛΕΣΣΟΥ, Ερευνήτρια
ΓΕΩΡΓΙΑ ΚΑΤΣΟΥΔΑ, Ερευνήτρια
ΜΑΓΔΑΛΗΝΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ, Ερευνήτρια

© Copyright 2012: Académie d'Athènes
CENTRE DE RECHERCHES DES DIALECTES GRECS MODERNES – ILNE
DE L'ACADÉMIE D'ATHÈNES
Alexandrou Soutsou 22, Athènes 106 71
www.academyofathens.gr/ilne

Comité de redaction:
CHRISTINA BASSEA-BEZANTAKOU, Directrice du Centre
IO MANOLESSOU, Chercheuse
GEORGIA KATSOU DA, Chercheuse
MAGDALINI KONSTANTINIDOU, Chercheuse

ISSN: 0400-9169
ISBN: 978-960-404-249-4
e-ISSN: 2945-2759

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος.....	1
Χριστίνα Μπασέα-Μπεζαντάκου	
Το <i>Ίστορικόν Λεξικόν τῆς Νέας Ἑλληνικῆς</i> ως ιστορικό λεξικό	9-76
Ιώ Μανωλέσσου	
Διαλεκτική λεξικογραφία: επισκόπηση και ζητήματα	77-160
Γεωργία Κατσούδα	
Η φωνητική απόδοση των νεοελληνικών διαλέκτων και ιδιωμάτων	161-222
Ιώ Μανωλέσσου, Στ. Μπέης και Χρ. Μπασέα-Μπεζαντάκου	
Λεξικογραφική προσέγγιση της σημασίας. Η θέση του <i>ΙΛΝΕ</i>	223-278
Χριστίνα Μπασέα-Μπεζαντάκου	
Οι πηγές του <i>Ίστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Νέας Ἑλληνικῆς</i> τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν	279-382
Μαγδαληνή Κωνσταντινίδου και Αικατερίνη Τζαμάλη	
Η χρήση των λογοτεχνικών παραδειγμάτων στα λεξικά: η περίπτωση του <i>ΙΛΝΕ</i>	383-406
Χρυσούλα Καραντζή-Ανδρειωμένου	
Το ονοματολογικό υλικό του <i>ΙΛΝΕ</i>	407-432
Άγγελος Αφρουδάκης	
Διαλεκτική λεξικογραφία: ελληνική βιβλιογραφία	433-561
Γεωργία Κατσούδα	

CONTENTS

Prologue	5
Christina Bassea-Bezantakou	
<i>The Historical Dictionary of Modern Greek</i>	
as a historical dictionary	9-76
Io Manolessou	
Dialect lexicography: overview and issues	77-160
Georgia Katsouda	
The phonetic transcription of the Modern Greek dialects	161-222
Io Manolessou, St. Beis and Chr. Bassea-Bezantakou	
A lexicographical approach to meaning and sense.	
The position of the <i>Historical Dictionary of Modern Greek</i>	223-278
Christina Bassea-Bezantakou	
The sources of the <i>Historical Dictionary of Modern Greek</i>	279-382
Magdalini Konstantinidou and Ekaterini Tzamali	
The use of literary examples in dictionaries:	
the case of the <i>Historical Dictionary of Modern Greek</i>	383-406
Chryssoula Karantzi-Andreïomenou	
The onomatological material of the <i>Historical Dictionary</i>	
<i>of Modern Greek</i>	407-432
Angelos Afroudakis	
Bibliography of Modern Greek dialectal lexicography	431-561
Georgia Katsouda	

ΛΕΞΙΚΟΓΡΑΦΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΣΗΜΑΣΙΑΣ.
Η ΘΕΣΗ ΤΟΥ ΙΛΝΕ

Χριστίνα Μπασέα-Μπεζαντάκου

*Εἰς δὲ τὸ κατασκευάζειν ὄρον διὰ τῶν διαιρέσεων τριῶν δεῖ
στοχάζεσθαι, τοῦ λαβεῖν τὰ κατηγορούμενα ἐν τῷ τί ἐστὶ, καὶ
ταῦτα τάξει τί πρῶτον ἢ δεύτερον, καὶ ὅτι ταῦτα πάντα.
(Ἀριστοτέλης, Ἀναλυτικὰ ὕστερα, 97α)*

ABSTRACT

The present paper investigates various lexicographical and metalexico-graphical issues concerning the study and the description of the semantic potential of a lexeme. These issues are approached within the framework of international lexicographic research, with special focus on the Modern Greek language and its representation in the Historical Dictionary of Modern Greek (ILNE) of the Academy of Athens.

1. Εισαγωγή

Σκοπός του άρθρου αυτού είναι να παρουσιασθεί ο προβληματισμός και η όλη προσπάθεια του λεξικογράφου να μελετήσει το σημασιολογικό δυναμικό ενός λεξήματος και να περιγράψει την *λεξική σημασία*.¹ Στο πλαίσιο που θέτουν τα διεθνή λεξικογραφικά δεδομένα, το θέμα προσεγγίζεται με αντικείμενο μελέτης την νέα ελληνική γλώσσα και έργο αναφοράς το *Ιστορικόν Λεξικόν της Νέας Ελληνικής* της Ακαδημίας Αθηνών (στο εξής *ΙΛΝΕ*).

Ιδιαίτερα θα συζητηθούν βασικά μεταλεξικογραφικά ζητήματα που ανακύπτουν κατά την διαδικασία της σημασιολογικής προσέγγισης της λεξικής μονάδας, όπως η δόμηση του σημασιολογικού τμήματος του συντακτικού άρθρου, το περιεχόμενο του ορισμού της σημασίας και ο τρόπος διατύπωσής του κ.λπ. Επίσης, θα συζητηθούν θεωρητικά και μεθοδολογικά λεξικογραφικά ζητήματα με έμφαση στις λύσεις που εφαρμόζονται στο *ΙΛΝΕ* για δυσεπίλυτες περιπτώσεις περιγραφής περιεχομένου λεξημάτων.

2. Σημασιολογία και λεξικογραφία

Αν και για τον λεξικογράφο η θεωρητική σημασιολογία γενικά είναι «απόμακρη, αφηρημένη και ελάχιστα συμβάλλουσα στην εξεύρεση πρακτικών λύσεων», αλλά και αντιστρόφως για τον σημασιολόγο η λεξικογραφία συχνά φαντάζει «κατά μέγα μέρος χωρίς θεωρητική βάση, αμήχανα ισορροπημένη μεταξύ του ακαδημαϊκού και του εμπορικού κόσμου» (Kay 2000: 53), παραταύτα η αλήθεια είναι ότι

1. Διευκρινίζεται ότι ορισμένοι όροι στην παρούσα εργασία χρησιμοποιούνται συμβατικά, χωρίς δηλ. να φέρουν το βάρος της συγκεκριμένης σημασιολογικής θεωρίας που τους εισήγαγε, όπως π.χ. οι όροι *περιεχόμενο λεξήματος* και *λεξική σημασία*. Στο θέμα της ορολογίας είναι γνωστό ότι συχνά δημιουργείται σύγχυση ως προς το περιεχόμενο και την χρήση ορισμένων όρων σε διαφορετικές γλωσσολογικές θεωρίες.

η λεξικογραφία και η σημασιολογία αποτελούν δυο επιστημονικά πεδία με αναμφισβήτητη συγγένεια. Η μελέτη της σημασίας για μεν την σημασιολογία είναι το αποκλειστικό γνωστικό της αντικείμενο, ενώ για την λεξικογραφία αποτελεί ένα από τα βασικά αντικείμενα έρευνας στο πλαίσιο θεώρησης και περιγραφής του λεξήματος. Ο λεξικογράφος χρειάζεται την θεωρητική στήριξη των σημασιολογικών αρχών και ο σημασιολόγος βρίσκει στην λεξικογραφία το ιδανικό πεδίο εφαρμογής της θεωρίας του. Είναι εύλογο βεβαίως να υπάρχει κάποια απόσταση από την θεωρία στην εφαρμογή, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν υπάρχει η αναγκαιότητα της αμοιβαίας επιβεβαίωσης των αρχών τους. Ουσιαστικότερο είναι το ερώτημα κατά πόσον μια συγκεκριμένη σημασιολογική θεωρία μπορεί επαρκώς να επιλύει σημασιολογικά ζητήματα που ανακύπτουν κατά την λεξικογραφική διαδικασία.

Κατά την ανασκόπηση της ιστορίας της λεξικογραφίας διαπιστώνεται ότι, ενώ η λεξικογραφία έχει μακραίωνη πορεία ύπαρξης, εντούτοις πολύ αργά άρχισε να συμπεριλαμβάνεται στα επιστημονικά γνωστικά πεδία, κυρίως στο πλαίσιο μιας τάσης ανεξαρτητοποίησης γενικότερα της λεξικολογίας από την γλωσσολογία. Αλλά και η σημασιολογία κατά τις τελευταίες μόνο δεκαετίες αποκτά ουσιαστική αυτονομία, καθότι, όπως σημειώνει η Kay (2000: 54) παραμελημένη και από την μετα-Bloomfield δυτική γλωσσολογία, αναπτύχθηκε κατά κύριο λόγο ως δευτερεύον, «παρασιτικό» θα λέγαμε, γνωστικό πεδίο, που χρησιμοποιεί ως πηγή άλλες επιστήμες, όπως την Φιλοσοφία, την Ψυχολογία κ.ά. Σήμερα στο πλαίσιο της λεξικολογίας² θεωρείται δεδομένη η αμφίδρομη υποστήριξη της

2. Είτε θεωρηθεί η λεξικολογία αυτόνομος κλάδος της γλωσσολογίας είτε όχι, το γνωστικό της αντικείμενο, που είναι η μελέτη του λεξικού δυναμικού της γλώσσας, σηματοδοτεί την ουσιαστική της υπόσταση, καθώς και την σχέση της με την λεξικογραφία. Η σχέση αυτή βασίζεται στην μελέτη της λέξης. Για συνοπτική παρουσίαση του ζητήματος της αυτονομίας ή μη της λεξικολογίας βλ. Ξυδόπουλος (2008: 21), όπου και σχετική βιβλιογραφία.

2. Σημασιολογία
και λεξικογραφία

λεξικογραφίας και της θεωρητικής σημασιολογίας, όπως σαφώς υποστηρίζεται και από την πιο πρόσφατη σημασιολογική θεωρία, την γνωσιακή (cognitive semantics).³

Στην ιστορική διαδρομή της σημασιολογίας, και συγκεκριμένα της λεξικής σημασιολογίας (lexical semantics), ξεχωρίζουν πέντε κύρια θεωρητικά ρεύματα που αναπτύχθηκαν μέσα στους κόλπους της γενικής γλωσσολογίας, το καθένα από τα οποία, όπως επισημαίνει ο Geeraerts (2010: 273),⁴ πρέπει να θεωρηθεί ως ανοιχτή ομαδοποίηση διαφόρων συγγενών περιγραφικών προσεγγίσεων. Πρόκειται:

- α. για την ιστορική-φιλολογική σημασιολογία (1830-1930), με το ενδιαφέρον της στραμμένο στην μεταβολή σημασίας σε διαχρονική θεώρηση
- β. για την δομική σημασιολογία, στο θεωρητικό πλαίσιο της οποίας η σημασία προσεγγίζεται σε συγχρονικό επίπεδο ως δομή, με έναν δηλ. αυτόνομο μεθοδολογικό τρόπο βασισμένο στην θεωρία του σημασιολογικού πεδίου (semantic field) την οποία εισήγαγε ο Trier την δεκαετία του 1950, καθώς και των εννοιικών σχέσεων (sense relations) που θεμελίωσε ο J. Lyons στις αρχές της δεκαετίας του 1960
- γ. για την γενετική σημασιολογία, η οποία στο πλαίσιο της γενετικής γραμματικής (όπως την ανέπτυξαν οι Katz και Fodor τις δεκαετίες του 1960 και 1970) είναι ουσιαστικά μια μεθοδολογικά δομική προσέγγιση της σημασίας

- 3. Βλ. σχετικά Kay (2000: 54), όπου μεταξύ άλλων αναφέρει το παράδειγμα του Geeraerts (1988), ο οποίος «as a practicing historical lexicographer, he has been interested in bringing the insights of lexicographers working with large bodies of data to bear on theoretical work.»
- 4. Η εργασία του Geeraerts (2010) δεν προσφέρει μόνον αναλυτική παρουσίαση των θεωρητικών σημασιολογικών ρευμάτων στην διαχρονική προσπάθεια της σύλληψης και περιγραφής της σημασίας, αλλά επιχειρεί και την παρουσίαση των σημείων σύγκλισης και των κυκλικών αναδρομών των διαφόρων σημασιολογικών θεωριών. Επίσης σχετικά με το θέμα βλ. Cruse (2000: 96-102).

- δ. για την *νεο-δομική σημασιολογία*, όπως ονομάζει ο Geeraerts (2010) ομαδοποιημένα τα σημασιολογικά ρεύματα που αναπτύχθηκαν μετά την *γενετική σημασιολογία* και εμφανίζονται ως συγκεκριασμός θεωρητικών και μεθοδολογικών αρχών περιγραφής της σημασίας, οι οποίες προέρχονται τόσο από την δομική, όσο και από την γενετική σημασιολογία και τέλος
- ε. για την *γνωσιακή σημασιολογία*, που εμφανίζεται την δεκαετία του 1980 και με νέα μοντέλα ανάλυσης και περιγραφής εισήγαγε μια διευρυμένη αντίληψη της σημασίας με προεκτάσεις πραγματολογικής και εννοιολογικής-φιλοσοφικής θεώρησης.⁵

Δεν είναι στους στόχους της εργασίας να παρουσιαστούν οι αρχές των βασικών σημασιολογικών θεωριών, αλλά είναι σημαντικό να επικεντρωθεί κανείς στα σημεία σύγκλισης των διαφόρων θεωριών και κυρίως στην δυνατότητα εφαρμογής τους στην λεξικογραφική πρακτική. Όπως έχει δείξει η λεξικογραφική εμπειρία, στην λεξικογραφία η απόλυτη και αποκλειστική εφαρμογή μιας συγκεκριμένης θεωρίας, η οποία θα υπαγορεύει αυστηρά συγκεκριμένο μεθοδολογικό πρότυπο, συχνά οδηγεί σε αδιέξοδο ή σε λιγότερο αξιόπιστα αποτελέσματα.⁶ Η λεξικογραφία προϋποθέτει περιθώρια «οριοθετημένης ελευθερίας» στην εφαρμογή αρχών και μεθόδων. Όσο κι αν ακούγεται αντιφατική μια τέτοια άποψη, βρίσκει σοβαρό έρεισμα στην πρακτική του λεξικογράφου σχετικά με την αντιμετώπιση δυσεπίλυτων λεξικογραφικών προβλημάτων. Η λεξικογραφία, γενικότερα, δεν είναι απλώς το πεδίο εφαρμογής γλωσσολογικών θεωριών,

5. Για συνοπτική παρουσίαση των κυριοτέρων θέσεων της γνωσιακής σημασιολογίας βλ. Geeraerts (2001: 12).
6. Σχετική η άποψη της Molina (2008: 3): «Therefore, there is neither one single scheme according to which a successful dictionary is to be designed, nor one single theory which is suitable for informing lexicography».

2. Σημασιολογία
και λεξικογραφία

αλλά αντιθέτως πρέπει να της αναγνωρισθεί αυτονομία στην διαχείριση του γνωστικού της αντικειμένου, διότι η λεξικογραφική διαδικασία προϋποθέτει πολυεπίπεδη θεωρητική και μεθοδολογική προσέγγιση του γλωσσικού υλικού, σε σημείο μάλιστα που να γίνεται θεμιτή, όταν χρειάζεται, η δυνατότητα σύγκλισης θεωρητικών και μεθοδολογικών αρχών. Για παράδειγμα, ο λεξικογράφος καλείται να αντιμετωπίσει δεκάδες προβλήματα στην προσπάθειά του να περιγράψει το πολύσημο περιεχόμενο ενός λεξήματος και οφείλει τότε να μελετήσει σε ικανό αριθμό παραδειγμάτων τις χρήσεις της λέξης, ώστε να έχει επίγνωση της συμφραστικής δυναμικής του λεξήματος, να εκτιμήσει τον βαθμό εξάρτησης της σημασίας από τις συντακτικές ιδιότητες της λέξης, να διακρίνει την κυριολεκτική και μεταφορική σημασία, να διερευνήσει σε επίπεδο εννοιακών σχέσεων την θέση του λεξήματος στην δομή του λεξικού και γενικότερα να κατακτήσει την γνώση της εννοιακής υπόστασης του λεξήματος που μελετά. Επιπλέον δεν θα διστάσει να χρησιμοποιήσει την εγκυκλοπαιδική πληροφορία, όταν αυτή συμβάλλει στην σαφήνεια της περιγραφής και στην ακρίβεια του ορισμού της σημασίας.⁷

Βεβαίως, η αποδοχή της «ελευθερίας του λεξικογράφου» δεν υποβαθμίζει την αξία της συμβολής της θεωρητικής σημασιολογίας στην λεξικογραφική διαδικασία της θεώρησης του λεξήματος και την υιοθέτηση αποτελεσματικής μεθοδολογίας.

7. O Zgusta (1971: 24), επισημαίνει την δυσκολία προσδιορισμού της φύσης της λέξης σημασίας και καταλήγει: «The problem of the nature of meaning is certainly broader than the lexicographer's tasks; it is probably even broader than the purely linguistic investigation, since it requires a combination of linguistic, psychological, philosophical, and other approaches».

3. Σημασιολογικές αρχές του *LANE*

Κάθε λεξικογραφικό έργο εντάσσεται σε συγκεκριμένη κατηγορία λεξικού σύμφωνα με τα βασικά δομικά χαρακτηριστικά του. Ανάλογα με το περιεχόμενο, τους στόχους, τις αρχές σύνταξής του, την λεξικογραφητέα ύλη κ.λπ. διακρίνονται λεξικά με προοπτική ιστορική, διαχρονική ή συγχρονική, λεξικά ερμηνευτικά, λεξικά με μεγάλο ή μικρότερο χρονικό και γεωγραφικό εύρος λεξικογραφητέας ύλης, όπως π.χ. λεξικό διαδialeκτικό, λεξικό μιας συγκεκριμένης διαλεκτικής ποικιλίας, λεξικό της κοινής ομιλουμένης γλωσσικής μορφής, λεξικό ορισμένης χρονικής περιόδου κ.ά.⁸

Οι παράμετροι που διαμορφώνουν την μακροδομή και μικροδομή του *LANE* και το καθιστούν πρωτοτυπικό έργο ιστορικής λεξικογραφίας⁹ για την ελληνική γλώσσα έχουν ως εξής:

- α. Το χρονικό και γεωγραφικό εύρος της λεξικογραφητέας ύλης καλύπτει σχεδόν καθ' ολοκληρίαν το λεξικό απόθεμα της Νέας Ελληνικής και των διαλεκτικών της ποικιλιών, με σαφώς καθορισμένες τις περιπτώσεις λεξιλογίου που αποκλείονται.¹⁰
- β. Η διαχρονική θεώρηση του υλικού αφορά σε όλα τα επίπεδα της γλώσσας και έχει αναδρομική πορεία με αφετηρία την Νέα Ελληνική. Η μελέτη της ιστορίας της λέξης διέπεται από σαφείς και τεκμηριωμένες αρχές που ορίζονται στον αναθεωρημένο Κανονισμό Συντάξεως του Λεξικού (*Λεξικογραφικόν Δελτίον*, Παράρτημα 6, Αθήνα 2012).

8. Αναλυτικά για τα είδη λεξικών βλ. Κατσούδα στον παρόντα τόμο, όπου και σχετική βιβλιογραφία. Ιδιαίτερα χρήσιμη η απεικόνιση σε δενδροδιάγραμμα των διαφόρων ειδών των λεξικών, που παραθέτει ο Ξυδόπουλος (2011: 294).
9. Για τον ορισμό του όρου *ιστορικό λεξικό* βλ. την αναλυτική παρουσίαση του θέματος από την Μανωλέσσου στον παρόντα τόμο.
10. Η μακροδομική περιγραφή του *LANE* σύμφωνα με συγκεκριμένες αρχές διατυπώνεται στον *Κανονισμό Συντάξεως*, Β' Λεξικογραφητέα ύλη.

3. Σημασιολογικές αρχές του *ΙΑΝΕ*

γ. Προσφέρεται στον χρήστη η μοναδική δυνατότητα, σε διαχρονικό και συγχρονικό επίπεδο, της συγκριτικής και ερμηνευτικής μελέτης του λεξιλογικού πλούτου της νεότερης ομιλουμένης ελληνικής γλώσσας σε όλες τις μορφές της.

Ειδικότερα, στο *ΙΑΝΕ* η σημασία μελετάται:

- α. σε επίπεδο ποικιλότητας της γλώσσας (κοινή μορφή και διαλεκτικές ποικιλίες),
- β. στον άξονα του χρόνου (συγχρονική και διαχρονική θεώρηση του σημασιολογικού πλέγματος, αναδρομική ιστορική εξέταση κάθε σημασιακής διάκρισης, προέλευση σημασίας, χρονολόγηση σημασιικών διακρίσεων),
- γ. σε επίπεδο λεξικής σημασίας (ορισμός, πολυσημία, ταξινόμηση σημασιών, εννοιακές σχέσεις),
- δ. σε επίπεδο εφαρμογής (πηγές και τεκμηρίωση δεδομένων). Τα ζητήματα αυτά θα εξετασθούν αναλυτικά ακολούθως.

4. Γεωγραφικό και χρονικό εύρος της λεξικογραφητέας ύλης

Το γλωσσικό υλικό που αποτελεί την λεξικογραφητέα ύλη του *ΙΑΝΕ* αφορά στην νέα ελληνική γλώσσα στην κοινή της μορφή και τις διαλεκτικές της ποικιλίες (διαλέκτους και ιδιώματα).¹¹ Σε ένα τέτοιο πεδίο έρευνας η σημασιολογική θεώρηση λεξημάτων, όπως εξάλλου και γενικότερα η μελέτη του γλωσσικού υλικού σε όλα τα επίπεδα ανάλυσης, εύλογα αποκτά ιδιαίτερη αξία για τους ακόλουθους λόγους. Κατ' αρχάς, δίνεται η δυνατότητα ολοκληρωμένης διερεύνησης της ιστορίας του λεξικού αποθέματος της Νέας Ελληνικής. Σε σημασιολογικό επίπεδο το διαλεκτικό υλικό αποτελεί πηγή για την παρακολούθηση της εξέλιξης των σημασιών, δεδομένου ότι

11. Η λεξικογραφητέα ύλη προσδιορίζεται επακριβώς στο Α' μέρος και αναλυτικότερα στο Β' μέρος της Εισαγωγής του Κανονισμού Συντάξεως του *ΙΑΝΕ*.

σήμερα επιβιώνουν αρχαίες σημασίες που απαντούν μόνο στο διαλεκτικό λεξιλόγιο, ακόμη κι αν τα λεξήματα στα οποία εμπεριέχονται απαντούν και στο λεξιλόγιο της Κοινής Νέας Ελληνικής με άλλο περιεχόμενο. Για παράδειγμα, η αρχαία σημασία της λέξης *πάγος* ‘βράχος’ σε χρήση προσηγορικού και όχι κυρίου ονόματος (ως τοπωνυμίου) απαντά μόνο σε διαλέκτους και ιδιώματα. Ομοίως, η αρχαία σημασία της λέξης *δέμα* ‘ταινία, κορδόνι, σχοινί’ διασώζεται μόνο σε διαλεκτικές ποικιλίες.

Επίσης, σε σημασίες διαλεκτικού λεξιλογίου ο λεξικογράφος έχει την δυνατότητα να βρίσκει την αρχή ή να καλύπτει τα ενδιάμεσα κενά για την συγκρότηση του εννοιολογικού πλέγματος των σημασιολογικών διακρίσεων του περιεχομένου του λεξήματος από την οπτική της διαχρονικής συνέχειας της ελληνικής γλώσσας. Για παράδειγμα, το αρχαίο ουσιαστικό *βρώμα* διασώζεται με την σημασία ‘τροφή’ στο καρπαθιακό ιδίωμα, ή ομοίως το μεταγενέστερο ουσιαστικό *δέλος* (πβ. *δέλεαρ*, *δελεάζω*) διασώζεται με την κυριολεκτική σημασία ‘δόλωμα’ στην Χίο και την Μεσσηνία. Αυτή η δυνατότητα αφορά όχι μόνο σε επιβιώσεις σημασιών λεξημάτων με ιστορικό παρελθόν, αλλά και σε σημασίες λεξημάτων που ανήκαν στο λεξιλόγιο της κοινής ομιλουμένης δημόδους γλώσσας η οποία ήταν σε χρήση μετά το 1800 και εξής, αλλά σήμερα λόγω κοινωνικών και πολιτισμικών αλλαγών απαντούν μόνο σε διαλεκτικές ποικιλίες και όχι στην Κοινή Νέα Ελληνική.

Δεν χρειάζεται ιδιαίτερη επιχειρηματολογία, για να υποστηριχθεί ότι είναι αδύνατον ένα λεξικό της Νέας Ελληνικής να επιβεβαιώνει την ιστορική προοπτική του, εάν περιορίζεται η λεξικογραφητέα ύλη του στο λεξιλόγιο μόνο της Κοινής Νέας Ελληνικής με αποκλεισμό του διαλεκτικού λεξιλογίου ή αντιστρόφως, εάν η λεξικογραφητέα ύλη του είναι μόνο διαλεκτική. Και στις δύο περιπτώσεις η λεξικογραφική προσέγγιση του υλικού, σε όλα τα επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης, θα είναι ελλιπής όσον αφορά στην ιστορική του διάσταση. Η διερεύνηση και η περιγραφή της σημασίας της λεξικής μονάδας είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την ιστορική της διάσταση. Επί του

4. Γεωγραφικό
και χρονικό εύρος
της λεξικογραφικής
ύλης

προκειμένου χαρακτηριστική είναι η άποψη του Schmidt ότι η ιστορική σημασιολογία δεν είναι ένα διαφορετικό είδος σημασιολογίας, αλλά κάθε σημασιολογική θεωρία πρέπει να αντιμετωπίζει τα προβλήματα της μεταβολής της λεξικής σημασίας στην πορεία του χρόνου. Επιπλέον, ο ίδιος επισημαίνει ότι δεν επιτρέπεται να αποτελέσει εξαίρεση η συμπερίληψη του ιστορικού παράγοντα: εξαίρεση είναι η παραμέληση της ιστορικής διάστασης για λόγους μεθοδολογικούς.¹²

Δεν πρέπει να αγνοείται όμως ότι ο ιστορικός λεξικογράφος έχει περιορισμένη δυνατότητα ανάλυσης και περιγραφής της σημασίας σε όλη της την έκταση στην διαχρονική της διάσταση. Δεν έχει την δυνατότητα της άμεσης επαλήθευσης, διότι λείπουν οι φυσικοί ομιλητές μιας προγενέστερης περιόδου, οπότε περιορίζεται στις γραπτές πηγές αυτής της περιόδου, στα τυχαία δηλαδή διασωζόμενα κείμενα, τα οποία εύλογα και δεν μπορούν να θεωρηθούν ότι αποτελούν απόλυτα αντιπροσωπευτική πηγή, και επομένως δεν μπορούν οι πληροφορίες που δίνουν να καλύψουν καθολικά την γλωσσική και εξωγλωσσική πραγματικότητα μιας προγενέστερης χρονικής περιόδου. Ακόμη περισσότερο περιορίζεται η δυνατότητα του ιστορικού λεξικογράφου, όταν η διακρίβωση της σημασίας δεν στηρίζεται σε πρωτογενείς πηγές αλλά σε δευτερογενείς, π.χ. όταν η λεξική σημασία στην διαχρονική της διάσταση διαπιστώνεται μόνον μέσω αναφορών σε γλωσσάρια ή άλλα λεξικά και όχι από την αναφορά της στην πρωτογενή κειμενική πηγή, δηλ. μέσω μιας καθαρά

12. Schmidt (1987: 131): «Die Hereinnahme des historischen Moments darf nicht der Sonderfall sein, der Sonderfall ist das völlige Ausserachtlassen der historischen Komponente aus methodischen Gründen». Ανάλογη και η επισήμανση της Kay (2000: 60). Επίσης η Molina (2008: 2) σημειώνει: «the interface between present and past, however, is to be stressed for the proper understanding and description of language phenomena in all of their complexity and evolving nature, and of course for an adequate lexicographic treatment of it, not only in synchronic dictionaries but also in diachronic ones».

γλωσσικής διαδικασίας ανάλυσης του συγκειμένου (context), όπου το λέξημα πραγματώνεται.¹³

Η σημασία της λεξικής μονάδας (λεξική σημασία) είναι κατ' ουσίαν η πολιτισμική, κοινωνική και ιστορική εμπειρία της χρήσης της γλώσσας, για την οποία οι πληροφορίες στην διαχρονική της διάσταση δεν είναι πάντοτε τόσο επαρκείς, ώστε να μειώνεται ο βαθμός υποκειμενικότητας του λεξικογράφου όσον αφορά στην εννοιολογική αντίληψη της σημασίας. Επιπλέον, η διακρίβωση της ιστορικής διάστασης της σημασίας απαιτεί ιδιαίτερες ικανότητες από τον λεξικογράφο, οι οποίες και είναι απαραίτητες για την κατανόηση της γλωσσικής, πολιτισμικής και ιστορικοκοινωνικής κατάστασης της συγκεκριμένης εποχής, ώστε να μπορεί να αντιλαμβάνεται και να ερμηνεύει τις εμφανιζόμενες φωνητικές, μορφολογικές και σημασιολογικές μεταβολές μιας λεξικής μονάδας. Χαρακτηριστικά επισημαίνει ο Schmidt (1987: 134) ότι ο κόσμος της πραγματικότητας αλλάζει και εξελίσσεται, και κατά συνέπεια σε ένα ιστορικό λεξικό ο λεξικογράφος πρέπει να έχει γνώση και ικανότητα να τοποθετεί την σημασία της λέξης που αποθησαυρίζεται από το κείμενο στην εποχή που χρησιμοποιείται. Η ιστορική λεξικογραφία δεν είναι απλώς ένας κλάδος της γλωσσολογίας αλλά μια κοινωνική επιστήμη που έχει ως στόχο την ανασύσταση μιας ολόκληρης κοινωνίας και ενός πνευματικού κόσμου προγενέστερης εποχής.¹⁴

Αναφορικά με την πρακτική του *LANE*, η σημασιολογική θεώρηση της λεξικογραφητέας ύλης του γίνεται με αφετηρία την συγχρονική

13. Σχετικά με τον προβληματισμό διακρίβωσης των σημασιών στα ιστορικά λεξικά βλ. Wiegand (1998²: 698-702), όπου και επισημαίνονται παράλληλα οι γνώσεις και δεξιότητες που οφείλει να διαθέτει ο λεξικογράφος για την ιστορική θεώρηση της λέξης.

14. Βλ. σχετικά το φιλοσοφικό λεξικογραφικό μανιφέστο του Reichmann (2007).

4. Γεωγραφικό και χρονικό εύρος της λεξικογραφικής ύλης

μελέτη του περιεχομένου του λεξήματος, δηλαδή το σύνολο των σημασιών της λέξεως από το 1800 και μετά, και εξετάζεται η εξελικτική πορεία εκάστης σημασίας από την πρώτη εμφάνισή της. Η σημασιολογική θεώρηση περιλαμβάνει το σύνολο του λεξικού δυναμικού της νεότερης ομιλουμένης ελληνικής γλώσσας σε όλες τις μορφές της. Η σημασία διερευνάται σε συγκριτική βάση, συγχρονικά και διαχρονικά, και δίνεται η δυνατότητα στον χρήστη να αντιληφθεί τον εννοιολογικό ιστό που συγκροτεί το περιεχόμενο του λεξήματος. Επιπλέον, παρέχονται δεδομένα χρήσης, τεκμηριωμένα με παραδείγματα/παραθέματα, και αναφέρονται σημασιακοί χαρακτηρισμοί, όπου είναι απαραίτητο, για να διαφανεί το πραγματολογικό πλαίσιο ερμηνείας της σημασίας και να δηλωθεί το επίπεδο γλώσσας, καθώς επίσης και για να διευκρινισθεί σε ορισμένες περιπτώσεις η διαδικασία της σημασιολογικής εξέλιξης και της σημασιολογικής διαφοροποίησης με πρωτογενή έρευνα σε γλωσσικές πηγές.

5. Περιγραφή της λεξικής σημασίας

Η περιγραφή της λεξικής σημασίας (lexical meaning) συνοδεύεται από διάφορα προβλήματα¹⁵ που ξεκινούν είτε γενικότερα από την θεωρητική τοποθέτηση σχετικά με το πώς νοείται η σημασία μιας λέξης, είτε ειδικότερα από τον τρόπο ανάλυσης του σημασιολογικού δυναμικού του λεξήματος.

Έχουν προταθεί, στο πλαίσιο διαφόρων γλωσσολογικών θεωριών (βλ. ενότητα 2), ποικίλοι τρόποι ανάλυσης του περιεχομένου του λεξήματος, οι οποίοι άλλοτε ξεκινούν από μια δομική περιγραφή, με συστατικά που προσδιορίζονται σύμφωνα με μια νοησιαρχική φιλοσοφία της γλώσσας ή αποτελούν στοιχεία ενός τυποποιημένου περιγραφικού μηχανισμού με βάση είτε την ποικιλότητα του συγκεκριμένου

15. Βλ. σχετικά Zgusta (1971: 23).

είτε τις σημασιακές σχέσεις, και άλλοτε ξεκινούν από μια ψυχολογική αντίληψη της σημασίας¹⁶ με στροφή προς μια εννοιολογική και πραγματολογική θεώρηση.

Η λεξική σημασία μπορεί να προσεγγισθεί με αφετηρία την σχέση της γλώσσας με τον εξωγλωσσικό κόσμο¹⁷ ανεξάρτητα από την περισταση επικοινωνίας (ό,τι ονομάζεται σημασία (meaning) δηλωτική (denotative) ή περιγραφική (descriptive) ή αναφορική (referential)), και με αφετηρία την σχέση της γλώσσας με την συναισθηματική κατάσταση του ομιλητή, δηλαδή την στάση του ομιλητή απέναντι σε αυτό που δηλώνει μια λέξη (ό,τι ονομάζεται σημασία (meaning) συνδηλωτική (connotative) ή εκφραστική (expressive) ή συνειρμική (associative))¹⁸.

Επιπλέον, εκτός από την δήλωση (denotatio) και την συνδήλωση (connotatio), στην λεξικογραφική πρακτική βασικό συστατικό της λεξικής σημασίας θεωρείται και το πεδίο εφαρμογής (range of application)¹⁹ του κάθε λεξήματος, με τον προσδιορισμό του οποίου περιγράφονται ακριβέστερα ιδιαίτερες πλευρές της λεξικής σημασίας, όπως πραγματώνονται εντός των συμφραζομένων. Είναι μέρος

16. Βλ. για το θέμα αυτό Kay (2000: 56).

17. Σχετικά ο Geeraerts (2003: 86) παρατηρεί: «We tend to think of word meanings as referring to the world. Roughly, without going into philosophical questions about the relationship between language and the world, we think of word meanings as conceptual descriptions of the things (in the largest possible sense, including abstractions and events and actions and properties and so on, next to material objects) that correlate with the words».

18. Οι όροι περιγραφική, αναφορική και εκφραστική, συνειρμική, χρησιμοποιούνται στο πλαίσιο γενικής θεώρησης της βασικής διάκρισης της σύστασης της σημασίας σε δήλωση και συνδήλωση, και όχι στο πλαίσιο εξειδικευμένης ορολογίας.

19. Zgusta (1971: 41): «As the third basic component of lexical meaning we may, perhaps, conceive the range of application of the word». Σημειώνει μάλιστα την διαφορετική ορολογία σε διαφορετικές σημασιολογικές θεωρίες (π.χ. selective ή

5. Περιγραφή
της λεξικής
σημασίας

της λεξικογραφικής διαδικασίας η συμπερίληψη στην σημασιολογική μικροδομή του συντακτικού άρθρου και των χαρακτηριστικών πραγματώσεων της σημασίας σε συγκεκριμένα συγκείμενα.

Η συνδηλωτική διάσταση της σημασίας²⁰, σε αντίθεση με την σταθερότητα του εννοιακού πυρήνα της δηλωτικής/αναφορικής σημασίας, αφορά σε περιστασιακές επικοινωνιακές καταστάσεις. Είναι η πλευρά εκείνη της σημασίας που σχετίζεται με τις εμπειρίες και τα συναισθήματα του ομιλητή, καθώς και με τις εξωγλωσσικές περιστάσεις που επηρεάζουν την πραγμάτωσή της. Σε επίπεδο χρήσης της γλώσσας, η συνδήλωση εξετάζεται ως βασικός παράγοντας στην ανάλυση της γλωσσικής επικοινωνίας και μπορεί να έχει ιδιαίτερο ρόλο στην επίγνωση της σημασιακής διάκρισης του περιεχομένου του λεξήματος και να βοηθήσει στην αντίληψη και ερμηνεία της μεταβολής της σημασίας στην διαχρονική της θεώρηση. Οι συνδηλώσεις μπορούν να ξεκινήσουν από περιστασιακά στοιχεία σε συγκεκριμένη πραγμάτωση μιας έκφρασης και να φθάσουν να παγιωθούν σε τέτοιο βαθμό, ώστε να αποτελέσουν στοιχεία του εννοιακού περιεχομένου του λεξήματος.²¹ Ενδεικτικές είναι οι περιπτώσεις σημασιακής διάκρισης μεταφοράς και ευφημισμού μετά από

selectional restrictions). Βλ. σχετικά και την άποψη του Jackson (2002: 16): «We cannot isolate a word either from the typical contexts in which it occurs or from its relationships with other words». Αλλά και ο Geeraerts (2010: 287) επισημαίνει ιδιαίτερα: «Theoretically, descriptively, and methodologically, a *contextualizing turn* characterizes some of the main contemporary approaches to lexical semantics. The usage-based aspects of lexical semantics would therefore seem to provide an excellent starting point for exploring the possibility of convergences or, as the case may be, for establishing fundamental incompatibilities».

20. Βλ. για τις μη περιγραφικές διαστάσεις της σημασίας Konstantinidou (1997).

21. Ο Jackson (2002: 16) αναφέρει χαρακτηριστικά: «A connotation that is shared by a large proportion of speakers can be considered as a contributory feature to the meaning of a lexeme».

παγίωση συνδηλωτικών στοιχείων των σχετικών γλωσσικών εκφράσεων.²² Για παράδειγμα, το ντελίι (λήμμα: δελίι) με την κυριολεκτική σημασία ‘μεγάλο ιστιοφόρο πλοίο’, αποκτά ως μεταφορά την σημασιακή διάκριση ‘ύψηλός και εύσωμος άνθρωπος’, ως αποτέλεσμα της συχνής, για κάποια χρονική περίοδο, χρήσης σε επικοινωνιακές περιστάσεις, όπως λ.χ. *Είιαι άντρας μεγαλόσωμος σάν ντελίι*.

Ακριβώς σε αυτό το σημείο προβάλλει το ζήτημα της λεξικογραφικής προσέγγισης της συνδηλωτικής όψεως της σημασίας. Συγκεκριμένα, τίθεται το ερώτημα σε ποιο βαθμό συνδηλωτικά στοιχεία παίζουν ρόλο στην σημασιακή διάκριση του περιεχομένου του λεξήματος και πότε αποτελούν χαρακτηριστικά συστατικά του ορισμού της λεξικής σημασίας.²³ Πρόκειται για ζήτημα που παραπέμπει και σε άλλες σημαντικές παραμέτρους, όπως λ.χ. του ρόλου του γλωσσικού αισθήματος, της πραγματολογικής αντίληψης, της διαχρονικής και συγχρονικής θεώρησης, που είναι θέματα με ιδιαίτερη βαρύτητα σε λεξικά με ιστορική προοπτική. Για παράδειγμα, το πολιτισμικοκοινωνικό χαρακτηριστικό που σημαδεύει την έκφραση μιας έννοιας η οποία πραγματώνεται γλωσσικά σε συγκεκριμένη εποχή, μπορεί να αποτελεί μεν στοιχείο της συνδηλωτικής διάστασης της σημασίας σε επίπεδο χρήσης κατά την εποχή αυτή, αλλά σε επίπεδο διαχρονίας μπορεί να καταλήξει σε σταθερό χαρακτηριστικό της σημασιακής

22. Βλ. Zgusta (1971: 63), σχετικά με την δυνατότητα ερμηνείας της μεταφοράς, όταν έχουμε γνώση της ιστορικής εξέλιξης. Επισημαίνει δε ότι, αν και σε πολλές περιπτώσεις αγνοούμε την ιστορική εξέλιξη, «nevertheless, the point is that what is historically a transferred sense can be, in synchronical semantic analysis, a direct one; this is so above all when the word is very frequently used in the sense in question: ignorance of the real development may be an additional factor in the situation».

23. Ο Zgusta (1971: 38) γράφει χαρακτηριστικά: «In a more positive way, we can describe connotation as consisting of all components of the lexical meaning that add some contrastive value to the basic, usually designative function».

5. Περιγραφή
της λεξικής
σημασίας

διάκρισης του περιεχομένου του σχετικού λεξήματος. Για παράδειγμα, το λ. *τόφαλος*, με την σημασία σήμερα 'άνθρωπος παχύς', προέρχεται από το επώνυμο πρωταθλητή άρσης βαρών στις αρχές του 20ου αιώνα. Η λεξικογραφική περιγραφή της σημασίας προϋποθέτει και την αναφορά σε μη γλωσσικούς παράγοντες. Η σημασιολογική πληροφορία που παρέχεται στο συντακτικό άρθρο του λεξικού εμπεριέχει και πραγματολογικά στοιχεία, καθώς και συχνά στοιχεία εγκυκλοπαιδικής γνώσης. Στην ιστορική λεξικογραφία η εγκυκλοπαιδική πληροφορία²⁴ είναι ιδιαίτερα σημαντική,²⁵ διότι συμβάλλει στην αρτιότερη νοητική αναπαράσταση του αντικειμένου αναφοράς στην διαχρονική του θεώρηση. Για παράδειγμα, αν στο λ. *θηρίο* δεν περιληφθούν στον ορισμό στοιχεία πραγματολογικής και εγκυκλοπαιδικής πληροφορίας, δεν μπορεί να γίνει αντιληπτό το εννοιολογικό πλέγμα μετωνυμικών ή μεταφορικών σημασιακών διακρίσεων του περιεχομένου του, όπως π.χ. η παρωχημένη σημασία 'ατμοκίνητο τρένο' ή για λ. όπως *δερβίσης*, *δερβέναγας* οι παρωχημένες σημασίες για την δήλωση των συγκεκριμένων αξιωμάτων επί Τουρκοκρατίας.

Στην λεξικογραφική πρακτική του *ΙΛΝΕ* στοιχεία πραγματολογικής και εγκυκλοπαιδικής πληροφορίας δηλώνονται με χρήση θεματικών/σημασιακών χαρακτηρισμών ή αποτελούν μέρος του ορισμού ή δηλώνονται ως μεταλεξικογραφικά ερμηνεύματα στα παραδείγματα. Ενδεικτικά, αναφέρονται λ.χ. ο σημασιακός χαρακτηρισμός *ἐπί καιροῦ*, *ἐπί ζῶων* στα λ. *γέλασμα* και *γαυριάρης* αντίστοιχα, η περιγραφή ενός αντικειμένου στο λ. *γερδέλι* 'κάδος κοντός καὶ πλατύς, ξύλινος ἢ μεταλλικός ἢ δερμάτινος χρησιμοποιούμενος κυρίως πρὸς ἄντλησιν ὕδατος, ἰδίᾳ ὑπὸ τῶν ναυτικῶν κατὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦ

24. Βλ. σχετικά Molina (2008: 1) : «...both theoretical and matter-of-fact claims for the integration of linguistic and encyclopaedic data meet in lexicography».

25. Για τον ρόλο της εγκυκλοπαιδικής πληροφορίας στην αντίληψη της σημασίας βλ. Petöfi (1976: 25-41), και Kay (2000: 63).

καταστρώματος τῶν πλοίων', η συμπλήρωση του ορισμού της σημασίας Γ2 του λ. *γεράνιος* 'Θηλ. Λίθος κυανόχρους γρανιτώδης, χρησιμοποιούμενος διὰ τὴν οἰκοδομὴν οἰκιῶν ἐλλείπει ἄλλης λιθίνης οἰκοδομικῆς ὕλης' ἢ το ερμῆνευμα λέξεως που εμπεριέχεται στο παράδειγμα της σημασίας Γ3 του λ. *γαστρώνω*: *Ἀγγαστρώθηκέν το ἡ καρχιάν μου τὸ ρέσιν* (ρέσιν = γαμήλιον φαγητὸν ἐκ χόνδρων σίτου καὶ κρέατος ἢ γάλακτος).

Εκτός από την λεξική σημασία που βασικά δηλώνει την σχέση της λεξικής μονάδας με τον εξωγλωσσικό κόσμο (και συγκεκριμένα με το *αντικείμενο αναφοράς*), υπάρχει και ένα άλλο είδος σημασίας, σε καθαρά ενδογλωσσικό επίπεδο, η γραμματική σημασία, που δίνει πληροφορία για την γραμματική λειτουργία της λεξικής μονάδας (για παράδειγμα η σημασία που διαθέτουν οι σύνδεσμοι). Επίσης, υπάρχουν και λεξικές μονάδες με γραμματικο-σημασιακό περιεχόμενο, δηλαδή είναι φορείς λεξικής και γραμματικής σημασίας,²⁶ ὅπως εἶναι οἱ προθέσεις, οἱ αντωνυμίες, τὰ επιρρήματα.²⁷

Περαιτέρω, η λεξική σημασία προσεγγίζεται και μέσω των εννοιακών σχέσεων (sense relations), οι οποίες υφίστανται είτε μεταξύ λεξιμάτων είτε μεταξύ σημασιακών διακρίσεων ενός και του αυτού λεξήματος (σχέσεις συνωνυμίας, υπωνυμίας και συνυπωνυμίας, μετωνυμίας ἢ σημασιακῆς ἀντίθεσης/αντωνυμίας).²⁸ Σε επίπεδο εννοιακών

26. Για την ὄχι αυστηρά προσδιορίσιμη διάκριση λεξικής και γραμματικῆς σημασίας βλ. Cruse (2000: 89).

27. O Geeraerts (2003: 87) διακρίνει τὴν μη-δηλωτικὴ (non-denotational) πλευρὰ τῆς σημασίας στoυς ἐξῆς τρεῖς τύπους: τὴν *συγκινησιακὴ σημασία* (emotive meaning) που δηλώνει τὴν συναισθηματικὴ ἀναπόκριση τοῦ ομιλητῆ, τὴν *γραμματικὴ σημασία* (grammatical meaning) που δηλώνει τὴν ἐξειδικευμένη γραμματικὴ λειτουργία καὶ τὴν *πραγματολογικὴ σημασία* (pragmatic meaning) που δηλώνει τὴν ἐπικοινωνιακὴ λειτουργία.

28. O Geeraerts (2003: 84) σημειώνει χαρακτηριστικὰ: «Words, in fact, do not exist in isolation, but they are related to each other in various ways: they may be synonyms, or they may have opposite meanings, or they may simply be related by the fact that they belong to the same conceptual domain (like kinship terminology, or colour terms, or terms for kitchen utensils)».

5. Περιγραφή της λεξικής σημασίας

σχέσεων μελετάται και η πολυσημία (polysemy), η συχνή δηλαδή περίπτωση, κατά την οποία το λέξημα εμφανίζει περισσότερες της μιας σχετικές μεταξύ τους σημασιακές διακρίσεις (senses).²⁹

Επιπλέον, η διερεύνηση των εννοιακών σχέσεων του λεξήματος σε παραδειγματικό και συνταγματικό επίπεδο, πέρα από την ακριβέστερη αντίληψη της λεξικής σημασίας, συμβάλλει και στην επίγνωση των δυνατών συμπαραθέσεων (collocation) του λεξήματος σε επίπεδο χρήσης της γλώσσας.

5.1. Λεξικογραφική προσέγγιση της λεξικής σημασίας

Μετά την περιγραφή της σύστασης της λεξικής σημασίας,³⁰ ακολούθως θα συζητήσουμε την λεξικογραφική της προσέγγιση και την διαδικασία εν γένει οργάνωσης της σημασιολογικής πληροφορίας στο συντακτικό άρθρο. Συγκεκριμένα, θα εξετασθούν το περιεχόμενο και τα στοιχεία που συνθέτουν τον ορισμό της σημασίας, οι τρόποι διατύπωσής του, καθώς και ο ρόλος της συμφραστικής (contextual) πληροφορίας στην διασάφηση του ορισμού.

5.1.1. Ορισμός σημασίας

Η συγκρότηση της σημασιολογικής μικροδομής του συντακτικού άρθρου στηρίζεται στην ανάλυση και περιγραφή της λεξικής σημα-

29. Βλ. σχετικά Geeraerts (2003: 85): «Sense relations exist onomasiologically between words, but they also exist semasiologically within a word. There are broadly two ways in which dictionaries describe such *semantic relations*: by labelling or by grouping».

30. Συνοπτικά διατυπώνει ο Jackson (2002: 18): «To summarize, the components of (the sense of) a lexeme's meaning are: its relations with the 'real world' in the form of its denotation and connotation; its relations with other (senses of) lexemes in the vocabulary; its relations with the other lexemes that typically accompany it in the structure of sentences».

σίας με διερεύνηση όλων των πλευρών της. Αυτό προϋποθέτει:

- α. την λεπτομερή μελέτη των δεδομένων χρήσης του λεξήματος,
- β. την διάκριση του περιεχομένου του λεξήματος σε σημασίες μεμονωμένες ή ομάδες σημασιών,
- γ. την σύνθεση ορισμού για κάθε αναγνωρισμένη σημασία ή υποσημασία και
- δ. την θεώρηση των εννοιικών σχέσεων που διέπουν τις σημασιακές διακρίσεις του περιεχομένου του λεξήματος και καθορίζουν σύμφωνα με ορισμένη σημασιολογική αρχή την θέση κάθε σημασίας και υποσημασίας σε μια ιεραρχική ή απλή ταξινόμηση.

Από την πλευρά του χρήστη του λεξικού η αξία της σημασιολογικής πληροφορίας εξαρτάται:

- α. από την πληρότητα και σαφήνεια του ορισμού και
- β. από την επιλογή των παραδειγμάτων χρήσης. Το περιεχόμενο του ορισμού³¹ είναι απαραίτητο να χαρακτηρίζεται από περιγραφική πληρότητα και να δηλώνει τα βασικά εννοιολογικά συστατικά, τα οποία απαιτούνται για την επίγνωση της ουσίας της σημασίας.³² Τα παραδείγματα χρήσης είναι αναγκαίο να πληρούν υψηλές προϋποθέσεις και ως προς την ποσότητα και ως προς την ποικιλότητα, διότι αυτά διασαφηνίζουν την σημασία και, εκτός του ότι κάνουν πιο εύκολα κατανοητό κάτι αφηρημένο, βοηθούν τον χρήστη να γνωρίσει τα πλέον κοινά περιβάλλοντα πραγμάτωσης μιας σημασίας.³³ Επιπλέον, από τα παραδείγματα ο χρήστης του λεξικού

31. Για μια διεπιστημονική διαχρονική επισκόπηση της προσπάθειας προσδιορισμού της δομής του ορισμού βλ. Wiegand (1992) και κυρίως Sager (2000).

32. Ο Jackson (2002: 93), με αναφορά στον Zgusta (1971), εύστοχα προσδιορίζει «τα όρια» του ορισμού της σημασίας: «The definition is a characterisation of the meaning of the (sense of the) lexeme; it is not an exhaustive explanation of the possible referents».

33. Ο Landau (2001: 153): τονίζει ότι είναι υποχρέωση του λεξικογράφου να δημιουργήσει ένα έργο ευκολονόητο και φιλικό στον χρήστη και γενικότερα να δώσει ιδιαίτερη προσοχή στις ανάγκες των αναγνωστών του λεξικού.

5.1.1. Ορισμός σημασίας

αντιλαμβάνεται την συνδηλωτική πλευρά της σημασίας και κατανοεί την σημασιακή ανάλυση του περιεχομένου του λεξήματος, όπως παρουσιάζεται στο σημασιολογικό μέρος του συντακτικού άρθρου.

Όπως αναφέρεται στο άρθρο 95 του Κανονισμού Συντάξεως του ΙΑΝΕ, η σημασιολογική θεώρηση του λεξήματος εστιάζεται «στην μελέτη και περιγραφή της λεξικής σημασίας, στην δηλωτική/περιγραφική και συνδηλωτική της διάσταση». Αυτές οι δυο πλευρές θεώρησης της σημασίας διαμορφώνουν τις παραμέτρους δόμησης του περιεχομένου του ορισμού της. Στον ορισμό, δηλαδή, της σημασίας μιας λέξης πρέπει κατ' αρχάς και απαραιτήτως να περιγράφεται η σχέση της λέξης με την εξωγλωσσική κατάσταση, οντότητα κ.λπ., στην οποία αναφέρεται, ανεξάρτητα από τις περιστάσεις επικοινωνίας, και να δηλώνεται ό,τι από τον εξωγλωσσικό κόσμο μπορεί να βοηθήσει στην αντίληψη και περιγραφή της έννοιας που πραγματώνεται γλωσσικά.³⁴ Παράλληλα, η συνδηλωτική πληροφορία μπορεί να εμπεριέχεται στον ορισμό της σημασίας, όταν έχει ρόλο διακριτικού σημασιακού χαρακτηριστικού. Διότι, όπως προαναφέρθηκε (ενότητα 5), η συνδηλωτική διάσταση της σημασίας υπολογίζεται όχι μόνο στην ανάλυση της γλωσσικής επικοινωνίας αλλά και ως διαφοροποιητικό χαρακτηριστικό στην επίγνωση μιας σημασιακής διάκρισης του περιεχομένου του λεξήματος, καθώς και στην αντίληψη και ερμηνεία της τυχόν μεταβολής της σημασίας όσον αφορά στην διαχρονική της θεώρηση.

34. Δεν θα υπεισέλθουμε στον φιλοσοφικό προβληματισμό της εξειδίκευσης της αναφοράς (reference) σε περιπτώσεις που αυτή σχετίζεται με πράγματα του κόσμου των εμπειριών (experienced world) και σε περιπτώσεις που σχετίζεται με πράγματα του αντικειμενικού κόσμου (objective world). Όπως σημειώνει ο Cruse (2000: 306): «Are there, indeed, any such things as 'things in the world'? Are things not mental constructs? In which case we should specify that reference is to do with things in the experienced world, not in the objective world. Of course, we assume there is some connection between these two worlds, but the relation between referrers and the objective world is indirect».

Επιπλέον, η λεξικογραφική πρακτική έχει δείξει ότι η σημασιολογική πληροφορία δεν περιορίζεται σε στοιχεία που αφορούν μόνο στην ένταση της έννοιας που δηλώνεται από την λέξη, αλλά συχνά χρειάζεται να εμπλουτισθεί και με στοιχεία που αφορούν στην έκταση αυτής και συμβάλλουν στην περιγραφή της επικοινωνιακής αξίας της.³⁵

Όπως αναφέρθηκε ήδη, η σύγχρονη λεξικογραφική προσέγγιση της σημασίας, κατ' εξοχήν στο πλαίσιο της θεωρίας της γνωσιακής σημασιολογίας, δίνει ιδιαίτερο ρόλο στην πραγματολογική και νοητική θεώρησή της.³⁶ Η εγκυκλοπαιδική μάλιστα πληροφορία αποκτά σε ορισμένες περιπτώσεις σημαντική θέση στην περιγραφή και στον ορισμό της σημασίας, διότι προσφέρει την αναγκαία εξειδικευμένη γνώση του αντικειμένου αναφοράς που πρέπει να αντιληφθεί ο χρήστης του λεξικού.³⁷

Στην περίπτωση του *LANE*, που είναι λεξικό με ιστορική προοπτική και με λεξικογραφητέα ύλη την κοινή μορφή και τις διαλεκτικές ποικιλίες της Νέας Ελληνικής, προκύπτει εντονότερα η ανάγκη

35. Σε αυτό τον μεθοδολογικό προσανατολισμό ανήκει η θεώρηση των πρωτοτύπων μιας έννοιας, βλ. σχετικά Geeraerts (2003: 90): «Lexicographers have always used such extensional additions to intensional definitions, but it is only in the last two decades that semantic theory has recognised the importance of typical examples and central members for our knowledge of the language. The theoretical approach in question is known as 'prototype theory'».

36. Βλ. σχετικά Crystal (2008⁸, s.v. *cognitive semantics*): «A semantic theory, part of cognitive grammar, which identifies meaning with conceptualization – the structures and processes which are part of mental experience. The theory stresses the importance of bodily experience in conceptualization. It operates with an encyclopedic view of meaning, not recognizing a clear boundary between linguistic and general knowledge».

37. Ο Geeraerts (2003: 90) αναφέρει σχετικά τον εγκυκλοπαιδικό ορισμό (encyclopaedic definition) που περιέχει όλα τα είδη εξειδικευμένης και πρακτικής πληροφορίας. «Such a maximally rich definition, reflecting world knowledge rather than merely knowledge of the language, is usually called an *encyclopaedic definition*».

5.1.1. Ορισμός σημασίας

συμπερίληψης της εγκυκλοπαιδικής πληροφορίας³⁸ στον ορισμό της σημασίας. Στην ενότητα 4 επισημάνθηκε ότι για την διακρίβωση της ιστορικής διάστασης της σημασίας ο λεξικογράφος πρέπει να έχει επίγνωση όχι μόνο της γλωσσικής αλλά και της πολιτισμικής και ιστορικοκοινωνικής κατάστασης του παρελθόντος, ώστε να μπορεί να αντιλαμβάνεται και να ερμηνεύει τις σημασιολογικές μεταβολές ενός λεξήματος, αλλά και να δηλώνει την σημασία της λέξης, τοποθετώντας την στην εποχή που πραγματώνεται. Για παράδειγμα, στον ορισμό της σημασίας μιας λέξης του 19ου αι. που ανήκει στην λεξικογραφητέα ύλη του *LANE* αλλά είναι σε αχρησία στο σύγχρονο νεοελληνικό λεξιλόγιο ή/και στο διαλεκτικό (π.χ. το *δερμόνι*, ο *δερβεντζής*, ρ. *δεκαπεντίζω*), χρειάζεται ο λεξικογράφος να δώσει τέτοια στοιχεία περιγραφής, χρήσης κ.λπ., ώστε να γίνουν αντιληπτές όλες οι πλευρές της λεξικής σημασίας. Πολλά από αυτά τα στοιχεία αποτελούν εγκυκλοπαιδική πληροφορία. Παρομοίως, εγκυκλοπαιδικά στοιχεία απαιτούνται για την ερμηνεία λέξεων αναφερομένων σε έθιμα ή παιχνίδια (π.χ. το έθιμο του *λειδινού* στο λ. *δειλινό* και τα διάφορα παιχνίδια με την ονομασία *δεσπότης* στο ομώνυμο λήμμα). Ομοίως, και σε αποκλειστικά διαλεκτικές σημασίες η εγκυκλοπαιδική πληροφορία είναι άκρως αναγκαίο στοιχείο του ορισμού, για να περιγράψει αντικείμενο αναφοράς το οποίο είναι έξω από τον κόσμο των εμπειριών του χρήστη και να συμβάλει έτσι στην αρτιότερη νοητική αναπαράστασή του. Βεβαίως, όσον αφορά στην έκταση της εγκυκλοπαιδικής πληροφορίας, επαφίεται στην ικανότητα του λεξικογράφου να πληροί τους αυστηρούς όρους λεξικογραφικής

38. Το ζήτημα της συμβολής της εγκυκλοπαιδικής πληροφορίας στην λεξικογραφική πρακτική έχει γίνει αντικείμενο πολλών ακαδημαϊκών συζητήσεων. Άλλοι απορρίπτουν ή υποβαθμίζουν τον ρόλο της και άλλοι απορρίπτουν ακόμη και την ύπαρξη κάποιας διαχωριστικής γραμμής μεταξύ σημασιολογικής και εγκυκλοπαιδικής πληροφορίας (όπως οι γνωστικοί σημασιολόγοι Geeraerts (2001), (2003) και (2010), Kay (2000: 63), Molina (2008: 11 κ.ά.). Η παροχή εγκυκλοπαιδικών πληροφοριών στα μεγάλα ιστορικά λεξικά αποτελεί κατ' άλλους (βλ. Considine 1998: 582-583) μέρος των υποχρεώσεών τους, αλλά και των απαιτήσεων των χρηστών τους.

οικονομίας σε τέτοιο βαθμό που ο περιορισμός της εγκυκλοπαιδικής γνώσης να μην στερεί την πληρότητα και την ερμηνευτική αξία του ορισμού της σημασίας.

Ιδιαίτερα σε περιπτώσεις διαλεκτικών λέξεων που δηλώνουν οντότητες από τον ανόργανο και οργανικό κόσμο και των οποίων συχνά είναι δύσκολη η αντιστοίχιση με την κοινή ονομασία τους ή/και την επιστημονική τους (π.χ. φυτά, ζώα, ορυκτά κ.λπ.), ο ορισμός τους περιλαμβάνει αναλυτική περιγραφή των χαρακτηριστικών τους, της χρήσης τους κ.λπ., και γενικότερα κάθε πληροφορία γενική ή εγκυκλοπαιδική, αρκεί να είναι προσδιοριστική του συγκεκριμένου αντικειμένου αναφοράς. Για παράδειγμα, στο *LANE* το λ. *άγιομάραντο* δεν προσδιορίζεται με την επιστημονική του ονομασία αλλά μόνον περιγράφεται ως 'άγριον φυτὸν παράγον ἄνθος κίτρινον καὶ εὐώδες'.

Στην λεξικογραφική πρακτική τα ουσιαστικά προβλήματα προκύπτουν στην περίπτωση της πολυσημίας. Όταν το περιεχόμενο του λεξήματος είναι πολύσημο, υπάρχουν περισσότεροι του ενός ορισμοί στο σημασιολογικό μέρος του συντακτικού άρθρου, και εκτός των ζητημάτων συγκρότησης του ορισμού, επιπλέον προκύπτει και το πρόβλημα της ιεραρχικής ή μη ταξινόμησης των σημασιών, καθώς και αυτό της σειράς κατάταξής τους, θέματα τα οποία θα συζητηθούν αναλυτικά στις επόμενες ενότητες. Σε ένα πολύσημο λέξημα, συνήθως πρακτική ιεραρχικής ταξινόμησης είναι για κάθε δέσμη σημασιών να υπάρχει ένας γενικός ορισμός που ακολουθείται από άλλους υπο-ορισμούς που περιγράφουν τις διάφορες σημασιακές διακρίσεις. Ο κάθε ορισμός είναι απαραίτητο να εμπεριέχει τα διακριτικά χαρακτηριστικά στα οποία βασίζεται η διαφοροποίηση της σημασίας, και είναι σημαντικό ο ορισμός της σημασίας να δίνει την δυνατότητα στον χρήστη να αντιλαμβάνεται εύκολα την θέση που έχει η συγκεκριμένη σημασιακή διάκριση στον εννοιολογικό ιστό του περιεχομένου του λεξήματος στο οποίο περιλαμβάνεται, καθώς και να υποδηλώνεται ο τρόπος συγκρότησης του ιστού των σημασιών, π.χ. από το γενικό στο ειδικότερο, από την κυριολεξία στην μεταφορά κ.λπ.

5.1.1. Ορισμός σημασίας

Για να καταλήξει ο λεξικογράφος στην σύνθεση ενός αξιόπιστου και ακριβούς ορισμού κατά την προσέγγιση της σημασιολογικής μικροδομής του λεξήματος/λήμματος, κατ' αρχάς πρέπει απαραιτήτως να διευκρινίσει τα εξής βασικά ζητήματα:

- (α) την περίπτωση μονοσημίας ή πολυσημίας, δηλαδή, να εξετάσει αν μπορεί να αναλυθεί το περιεχόμενο του λεξήματος σε μία ή περισσότερες σημασιακές διακρίσεις,
- (β) την περίπτωση ομωνυμίας, δηλαδή, να εξετάσει αν η ιστορική θεώρηση εκάστης σημασιακής διάκρισης και η σχέση της προς τις υπόλοιπες οδηγεί στην διαπίστωση πολυσημίας ή ομωνυμίας, και
- (γ) από τις σημασιακές διακρίσεις του πολύσημου περιεχομένου ενός λεξήματος ποιες μπορούν να ταξινομηθούν ως ξεχωριστές σημασίες και ποιες να θεωρηθούν περιπτώσεις πραγματώσεων σε περιορισμένα ιδιαίτερα συγκείμενα, ή απλώς περιστασιακές χρήσεις του λεξήματος.

Στην λεξικογραφική πρακτική του *ΙΑΝΕ*, για την προσέγγιση των προαναφερθέντων ζητημάτων, ακολουθείται η συνήθης διαδικασία της λεπτομερούς διερεύνησης των σημασιολογικών δεδομένων με βάση πρωτογενείς και δευτερογενείς πηγές. Όπως έχει προαναφερθεί (σ. 241), αναγκαία προϋπόθεση (η οποία όμως σχεδόν ποτέ δεν πληρούται απόλυτα) για την μεγαλύτερη αξιοπιστία του αποτελέσματος και σε αυτήν την φάση της λεξικογραφικής διαδικασίας αποτελεί η κατά το δυνατόν μεγαλύτερη συγκέντρωση αντιπροσωπευτικών δεδομένων χρήσης, τόσο σε ποσότητα όσο και ποικιλότητα.

Σε πρώτη φάση ο λεξικογράφος συγκεντρώνει όλες τις μαρτυρίες πραγματώσεων του λεξήματος από το αρχειακό υλικό του *ΙΑΝΕ* με καταγραφές προφορικού λόγου και αποδελτιωμένο γλωσσικό υλικό από έντυπες πηγές.³⁹ Στην συνέχεια, γίνεται προσπάθεια για μια

39. Βλ. σχετικά με τις πηγές του *ΙΑΝΕ* την εργασία των Κωνσταντινίδου και Τζαμάλη στον παρόντα τόμο.

πρώτη καταγραφή και αδρομερή διάκριση των σημασιών, όπως αυτές γίνονται αντιληπτές από τα σημασιολογικά δεδομένα. Με κριτήριο κοινά ή παρόμοια χαρακτηριστικά που τις συνδέουν, προσδιορίζεται αφαιρετικά η εννοιολογική περιοχή που εντάσσονται, και επιχειρείται μια πρώτη γενική συγκρότηση του σημασιολογικού πλέγματος του περιεχομένου του λεξήματος, που περιλαμβάνει μεμονωμένες σημασίες ή/και ομαδοποιημένες σημασίες και υποσημασίες. Στην φάση αυτή πιθανόν ένας αριθμός σημασιακών διακρίσεων να μην μπορεί να ενταχθεί στην συγκεκριμένη εννοιολογική περιοχή ή σε καμιά από τις συγκροτούμενες ομάδες, εξαιτίας της αδυναμίας να γίνει εύκολα αντιληπτή κάποια εννοιακή σχέση. Αναμφίβολα, όμως, γίνεται μια πρώτη θεώρηση του σημασιολογικού δυναμικού του λεξήματος, όπως εμφανίζεται από τις μαρτυρίες χρήσης του, και κυρίως εντοπίζονται τα ζητήματα που χρειάζονται περαιτέρω διερεύνηση και τεκμηρίωση.

Στην δεύτερη φάση σχηματοποιείται η δομή του σημασιολογικού τμήματος του λεξικού, αφού πρώτα διερευνηθεί αν όλες οι προτεινόμενες σημασιακές διακρίσεις ανήκουν στο πολύσημο περιεχόμενο του λεξήματος ή ορισμένες ανήκουν σε ομώνυμο λέξιμα. Επί του προκειμένου, απαραίτητα μέσα διακρίβωσης είναι η ιστορική θεώρηση και το κριτήριο της συνάφειας των σημασιών, όπως θα αναφερθεί αναλυτικά στην ενότητα 6.

Στην τρίτη φάση, επανελέγχοντας τα δεδομένα και τα αποτελέσματα των προηγούμενων διαδικασιών, ο λεξικογράφος επιχειρεί με βάση τα εννοιακά στοιχεία της κάθε μεμονωμένης σημασίας ή των ομαδοποιημένων σημασιών και υποσημασιών την τελική σύνθεση του ορισμού τους.⁴⁰ Πρακτικά, η σύνθεση των ορισμών θα πρέπει να ξεκινά από το γενικό και να προχωρεί προς το ειδικό, δηλαδή από

40. Όπως προαναφέρθηκε, η διαδικασία διακρίβωσης της σημασίας στα ιστορικά λεξικά περιγράφεται αναλυτικά από τον Wiegand (1998²: 698-702).

5.1.1. Ορισμός σημασίας

την δήλωση μιας ευρύτερης έννοιας στην δήλωση διαφοροποιητικών χαρακτηριστικών. Αναφέρονται οι δυνατές παγιωμένες συνήθειες συμπαραθέσεις του λεξήματος, και ακολουθούν χαρακτηριστικά παραδείγματα χρήσης (με αναφορά κατά περίπτωση συνδηλωτικών στοιχείων μέσω των σημασιακών χαρακτηρισμών ή ιδιαιτέρων περι-ορισμών που αφορούν στο πεδίο εφαρμογής του λεξήματος), παγιωμένες συμφράσεις με διάκριση των περιστασιακών χρήσεων κ.λπ., και τέλος παρατίθενται τα συνώνυμα και αντώνυμα. Οι σημασιακές σχέσεις εντοπίζονται σε επίπεδο σημασιακής διάκρισης και όχι λεξήματος και δηλώνονται στο τέλος εκάστης σημασιακής διάκρισης με την αναφορά των σχετικών συνωνύμων ή/και αντωνύμων. Στην περίπτωση όμως που η σημασιακή συνάφεια που δηλώνουν τα συνώνυμα ή/και αντώνυμα αφορά σε πολλές σημασιακές διακρίσεις, τότε αυτά παρατίθενται στο τέλος του συντακτικού άρθρου. Σημειώνεται επίσης ότι, όταν το συνώνυμο ή αντώνυμο περιλαμβάνεται ως λήμμα στην ύλη του εκδοθέντος τμήματος του *ΙΛΝΕ*, η δήλωσή του γίνεται με την αναφορά όχι μόνο του λεξήματος/λήμματος στο οποίο αυτό ανήκει, αλλά και της αρίθμησης που χαρακτηρίζει την σχετική σημασιακή διάκριση. Στην αντίθετη περίπτωση το συνώνυμο ή το αντώνυμο δηλώνεται κατ' ανάγκη με απλή αναφορά μόνο του λεξήματος/λήμματος στο οποίο ανήκει. Για παράδειγμα, στο λ. *δαγκαματιά* δηλώνονται στην σημασία 3 ως συνώνυμα τα λ. *δάγκα 3*, *δαγκαμασιά 2* (με τις αντίστοιχες σημασιακές διακρίσεις) και τα λ. *μπουκιά*, *χαφιά* (μόνον ως λεξήματα, διότι τα σχετικά λήμματα δεν έχουν ακόμη συνταχθεί).

5.1.2. Διατύπωση ορισμού (τύποι ορισμού σημασίας)

Όσον αφορά στην διατύπωση του ορισμού της σημασίας υπάρχουν βασικά οι εξής τρόποι, εξαρτώμενοι ως ένα βαθμό από τον τύπο του λεξικού:

- (α) ο συνθετικός τρόπος, δηλαδή με αναφορά του συνωνύμου (από το λεξιλόγιο της κοινής μορφής της γλώσσας στην περίπτωση μονόγλωσσου ή διαλεκτικού λεξικού και από το λεξιλόγιο της ξένης γλώσσας στην περίπτωση δίγλωσσου λεξικού) και
- (β) ο αναλυτικός τρόπος, κατά τον οποίο η σημασία ορίζεται με προτασιακό ορισμό, δηλαδή με ερμηνευμα μεταγλωσσικά διατυπωμένο. Σε αυτό το είδος διατύπωσης, που θεωρείται και ο πλέον φυσικός και αυθόρμητος τρόπος ορισμού, η σημασία περιγράφεται με αναφορά στην γενικότερη υπερώνυμη έννοια που χαρακτηρίζει την κατηγορία στην οποία εντάσσεται το οριζόμενο (*definiendum*), και με δήλωση ενός ή περισσότερων διακριτικών χαρακτηριστικών του.⁴¹ Λέξεις, οι οποίες δεν έχουν αναφορά στον εξωγλωσσικό κόσμο (π.χ. οι σύνδεσμοι), ορίζονται με περιγραφή της λειτουργίας τους στην γραμματική της γλώσσας.

Σε γενικές γραμμές, στον ορισμό διατυπώνονται κυρίως δηλωτικά στοιχεία της σημασίας, και συνήθως είναι πολύ περιορισμένη η αναφορά συνδηλωτικών στοιχείων. Εμπεριέχονται συνδηλωτικά στοιχεία, μόνον αν αυτά προσδίδουν κάποια χαρακτηριστική σημασιακή ιδιαιτερότητα. Συνδηλωτικά στοιχεία μπορούν να δηλωθούν και με σημασιακούς χαρακτηρισμούς (*labels*), που προτάσσονται ή έπονται των παραδειγμάτων χρήσεως της λέξεως, αν δεν υποδηλωθούν στην μεταγλωσσική διατύπωση του ορισμού, όπως θα συζητηθεί παρακάτω.

41. Στον τρόπο διατύπωσης του ορισμού έχουν αναφερθεί σημαντικοί μελετητές των λεξικογραφικών προβλημάτων, ενδεικτικά βλ. Zgusta (1971: 258), Jackson (2002: 94), Geeraerts (2003: 91), κ.ά. Ορισμένοι βέβαια (π.χ. Wiegand 1992) φθάνουν να αρνούνται την δυνατότητα ύπαρξης λεξικογραφικού ορισμού με αυστηρή έννοια.

5.1.2. Διατύπωση
ορισμού
(τύποι ορισμού
σημασίας)

Στην περίπτωση του *LANE* εφαρμόζονται σε συνδυασμό ή ξεχωριστά και οι δυο προαναφερθέντες τρόποι διατύπωσης. Για παράδειγμα, αν πρόκειται για σημασία λεξικής μονάδας που ανήκει αποκλειστικά στο διαλεκτικό λεξιλόγιο, όπως λ.χ. το λ. *ἀκρούμι* (τό), αυτή προσδιορίζεται με αναφορά της υπερώνυμης έννοιας (νόσος) και των διακριτικών χαρακτηριστικών σε προτασιακή διατύπωση: ‘νόσος τοῦ στόματος προξενούσα τὴν σῆψιν καὶ πτώσιν τῶν ὀδόντων’, ενώ στην περίπτωση του λ. *ἀμπαρρωτός* αρκεί ο ορισμός με την συνώνυμη λέξη της Κοινής Νέας Ελληνικής ‘κλειστός’. Αν πρόκειται για σημασία λεξικής μονάδας που ανήκει στο κοινό νεοελληνικό λεξιλόγιο, η σημασία περιγράφεται κυρίως με προτασιακό ορισμό και αναφορά διακριτικών χαρακτηριστικών. Ο ορισμός μόνον με απλή αναφορά συνωνύμου γίνεται σε περιπτώσεις λέξεων προερχομένων από την λόγια παράδοση ή λέξεων που ανήκουν σε εξειδικευμένο λεξιλόγιο, και γενικότερα σε περιπτώσεις λέξεων που η σημασία τους γίνεται εύκολα κατανοητή, αν προσδιορισθεί απλώς με άλλη ταυτόσημη λεξική μονάδα του κοινού λεξιλογίου με μεγαλύτερη συχνότητα χρήσης.

Με προτασιακό ορισμό δηλώνεται κατ’ εξοχήν και η σημασία φράσεων και γενικότερα φρασημάτων, παροιμιών και γνωμικών, που αποτελούν είτε παραδείγματα χρήσης είτε ιδιαίτερες πραγματώσεις μιας σημασίας, οι οποίες έχουν όμως παγιωθεί με συγκεκριμένη συντακτική ή λεξική δομή και πολλές από αυτές με νέα ιδιαίτερη σημασία, η οποία δεν προκύπτει από τις ξεχωριστές σημασίες των λέξεων που συμπαρατίθενται. Σπανιότερα, σε αυτές τις περιπτώσεις ο ορισμός σημασίας γίνεται με συνώνυμες φράσεις, παροιμίες κ.λπ., οι οποίες είναι πολύ κοινές. Με αναλυτικό ή προτασιακό ορισμό ορίζονται τεχνικοί και επιστημονικοί όροι που κατ’ επιλογήν εμπεριέχονται στην λεξικογραφητέα ύλη.

Σε όλες τις περιπτώσεις υπάρχει η δυνατότητα εμπλουτισμού του ορισμού με εγκυκλοπαιδική πληροφορία. Συχνή επίσης είναι η διαπαρομομπή σε ορισμούς λημμάτων που συνδέονται με συνωνυμική σχέση σε επίπεδο σημασιακής διάκρισης ή και λεξικής σημασίας.

Γενικότερα, είναι στην διάκριση του λεξικογράφου να εφαρμόζει από τις διάφορες τεχνικές διατύπωσης του ορισμού αυτήν που θεωρεί ως την πιο κατάλληλη για την παροχή συγκεκριμένου τύπου σημασιολογικής πληροφορίας.

Τέλος, όσον αφορά στην μεταγλωσσική διατύπωση του ορισμού, είναι σημαντικό να χρησιμοποιούνται λέξεις όσο το δυνατόν κοινές και άμεσα αντιληπτές, ώστε ο ορισμός να είναι εύκολα κατανοητός από την πλειονότητα των χρηστών του λεξικού⁴². Αυτός εξάλλου είναι και ένας από τους λόγους αλλαγής της μεταγλώσσας του *LANE* μετά τον τ. 5, τεύχ. β', της αντικατάστασης δηλαδή της καθαρεύουσας από την Κοινή Νέα Ελληνική.⁴³

Από τις βασικές αρχές που πρέπει να χαρακτηρίζουν την διατύπωση του ορισμού είναι και η αποφυγή της κυκλικότητας. Διότι κάθε άλλο παρά διευκρινίζεται η σημασία μιας λέξης στον χρήστη,⁴⁴ όταν αυτή ορίζεται με λέξη της οποίας και ο δικός της ορισμός εξαρτάται από την λέξη που ορίζει, όπως αποφθεγματικά διατυπώνει ο Landau, π.χ. *αποσπερίτης* 'αστρομερίτης' και *αστρομερίτης* 'αποσπερίτης'.⁴⁵

42. Αναφορικά με την μεταγλωσσική διατύπωση του ορισμού έχει προταθεί (Petöfi 1978 κ.ά.) και η χρήση των λεγομένων *κανονικών* / *τυπικών ερμηνευμάτων* (kanonische Explikationen). Πρόκειται για ερμηνεύματα συνταγμένα σε μία ειδική *τυπική μεταγλώσσα* (kanonische Sprache), οι όροι της οποίας έχουν σταθερή σημασία, αυστηρά οριοθετημένη. Οι τυπικοί αυτοί όροι της κανονικής μεταγλώσσας προτείνεται να εμφανίζονται στα ερμηνεύματα με κεφαλαία γράμματα προς διάκριση από τους αντίστοιχους κοινούς όρους.

43. Βλ. σχετικά *Κανονισμό Συντάξεως* άρθρο 97, που αντικαθιστά το άρθρο 95 του παλαιού Κανονισμού (1935).

44. Ο Landau (2001: 157) σημειώνει χαρακτηριστικά: «No amount of diligence on the part of the reader can penetrate the barrier of circularity».

45. Βλ. Landau (2001: 158): «No word can be defined by itself, and no word can be defined from its own family of words unless the related word is separately defined independently of it». Στην συνέχεια ο ίδιος, σ. 158-160 αναφέρει αναλυτικά τις περιπτώσεις κυκλικότητας του ορισμού σημασίας. Η Kay (2000: 59) θεωρεί αναπόφευκτη την κυκλικότητα σε ορισμούς, όταν το λεξικό είναι μονόγλωσσο.

5.1.2. Διατύπωση
ορισμού
(τύποι ορισμού
σημασίας)

Βεβαίως, δεν πρόκειται για κυκλικότητα, όταν στον ορισμό της σημασίας μιας λέξης (π.χ. ενός ουσιαστικού) συμμετέχει λέξη της ίδιας οικογένειας αλλά διαφορετικού μέρους του λόγου (π.χ. ενός ρήματος) που όμως ορίζεται αναλυτικά στο οικείο λήμμα, π.χ. *δοκιμαστικός* 'αυτός που χρησιμεύει για δοκιμή'.

Ιδιαίτερα επισημαίνεται η χρήση των *σημασιακών* (και *θεματικών* κατά μια άλλη διάκριση) χαρακτηρισμών σε οποιαδήποτε μορφή διατύπωσης ορισμού, διότι συμβάλλουν σημαντικά στην πληρότητα της ερμηνευτικής αξίας του ορισμού. Οι χαρακτηρισμοί αυτοί παρέχουν μεταγλωσσικές πληροφορίες και, κατ' ουσίαν, αποτελούν ένα είδος κωδικοποίησης της χρήσης της γλώσσας.⁴⁶ Όπως σημειώνει ο Geeraerts (2003: 84), οι *θεματικοί χαρακτηρισμοί* (*thematic labels*) είναι ένας από τους δυο τρόπους απόδοσης της ονομασιολογικής πληροφορίας, με άλλα λόγια της εννοιολογικής κατηγοριοποίησης της σημασίας. Με τους θεματικούς χαρακτηρισμούς, δηλαδή, δηλώνεται ότι η λέξη ανήκει σε συγκεκριμένη εννοιολογική περιοχή (π.χ. *ιατρική, γεωργία κ.λπ.*). Αυτή η πληροφορία σε μερικές περιπτώσεις μπορεί και να υπονοείται στον ορισμό της σημασίας ή και να δηλώνεται σαφώς ως στοιχείο του ορισμού.⁴⁷ Ο άλλος τρόπος δήλωσης της ονομασιολογικής πληροφορίας είναι ο *χαρακτηρισμός των σημασιακών/εννοιακών σχέσεων* (δηλαδή, *συνωνυμική, αντωνυμική σχέση*).

Οι Verkuyl *et al.* διακρίνουν τους σημασιακούς χαρακτηρισμούς σε *χαρακτηρισμούς ομαδοποίησης* (*group labels*) και σε *χαρακτη-*

46. Για το περιεχόμενο του όρου *σημασιακοί χαρακτηρισμοί* (κατ' άλλους *χρηστικά σημάδια*) βλ. Hartmann και James (1998), s.v. *label*, Landau (2001: 217-272) Verkuyl *et al.* (2003: 297), Αναστασιάδη-Συμεωνίδη (2009: 603-604), Τράπαλης και Κατσούδα (2009: 1168).

47. Οι Verkuyl *et al.* (2003: 309) θεωρούν ότι σε αυτές τις περιπτώσεις οι συντομογραφίες σημασιακών χαρακτηρισμών μπορούν να παραλειφθούν.

ρισμούς επιπέδου (*register labels*).⁴⁸ Οι πρώτοι αναφέρονται στον χαρακτηρισμό μιας λέξης/λεξήματος που χρησιμοποιείται από μια ομάδα ομιλητών σε ένα εξειδικευμένο πεδίο εφαρμογής και δηλώνουν γεωγραφικό περιορισμό (π.χ. διαλεκτική λέξη), χρονικό προσδιορισμό πρώτης εμφάνισης (π.χ. αρχαία), συχνότητα (π.χ. σπάνια) και κοινωνικό ή επαγγελματικό τομέα (π.χ. ναυτικό, ιατρική). Οι δεύτεροι δηλώνουν μια εξατομικευμένη χρήση της γλώσσας (π.χ. ποιητική, επίσημη, χυδαίο, ειρωνικό), δίνοντας έτσι την δυνατότητα στον χρήστη να επιλέγει την κατάλληλη λέξη/λέξημα μεταξύ άλλων εναλλακτικών και να εκτιμά αν μπορεί ή δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί η λέξη σε συγκεκριμένη περίπτωση.

Γενικότερα οι σημασιακοί χαρακτηρισμοί λειτουργούν ως δείκτες της διαφοροποίησης που μπορεί να παρουσιάζει η γλώσσα όσον αφορά στον γεωγραφικό χώρο (διάλεκτοι και ιδιώματα), στην κοινωνική διαστρωμάτωση (χρηστικά επίπεδα) και στις συνθήκες εκφώνησης (γλωσσικό ύφος).⁴⁹ Πρέπει, επίσης να σημειωθεί ότι οι σημασιακοί χαρακτηρισμοί ακολουθούν την γλωσσική και κοινωνική εξέλιξη και κατά συνέπεια δεν έχουν διαχρονική σταθερότητα, αλλά ισχύουν μόνον για μια συγχρονική φάση της γλωσσικής περιγραφής, όπως παρατηρεί η Αναστασιάδη-Συμεωνίδη (2009: 602). Αυτό βέβαια, από την άλλη μεριά, υποδηλώνει τον ρόλο των σημασιακών χαρακτηρισμών σε ένα ιστορικό λεξικό, όπου η περιγραφή της ιστορικής διάστασης της σημασίας στηρίζεται στην μελέτη μιας σειράς εναλλακτικών φάσεων εξέλιξης και η μεταβολή των σημασιακών

48. Verkyul *et al.* (2003: 299): «We will distinguish between two sorts of domain by speaking about *group labels* and *register labels*. This distinction reflects a difference between characterising a word as used by a group of speakers in a specific domain, and guiding an individual language user in making an appropriate choice between alternatives».

49. Βλ. Coseriu (1976: 5-23). Για διάφορες άλλες προτάσεις διάκρισης των σημασιακών χαρακτηρισμών βλ. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη (2009: 602-605).

5.1.2. Διατύπωση
ορισμού
(τύποι ορισμού
σημασίας)

χαρακτηρισμών αποτελεί στοιχείο χρήσιμο της περιγραφής της ιστορικότητας.

Είναι σαφές ότι η εκτίμηση και η επιλογή κατά περίπτωση των σημασιακών χαρακτηρισμών εξαρτάται στενά από την διαίσθηση του λεξικογράφου. Παραταύτα, η υποκειμενικότητα δεν μειώνει την αναγκαιότητα των μεταγλωσσικών δηλώσεων διά των σημασιακών χαρακτηρισμών. Εξάλλου ο βαθμός αξιοπιστίας τους αυξάνεται, εάν υποστηριχθεί από ένα κατά το δυνατόν εκτενέστερο και πλουσιότερο corpus με μαρτυρίες για την χρήση του λεξήματος.

5.2. Πολυσημία: λεξικογραφική προσέγγιση

Στις προηγούμενες ενότητες συζητήσαμε θεωρητικά και μεθοδολογικά θέματα σχετικά με τα συστατικά στοιχεία της λεξικής σημασίας και τον τρόπο λεξικογραφικής της προσέγγισης, όσον αφορά στην σύνθεση του ορισμού και στο πώς αυτός διατυπώνεται. Επισημάναμε ότι ιδιαίτερα προβλήματα συνήθως προκύπτουν στην περίπτωση ενός πολύσημου λεξήματος. Αυτά, λοιπόν, τα προβλήματα της λεξικογραφικής προσέγγισης της πολυσημίας θα συζητηθούν ακολούθως, όχι τόσο από θεωρητικής απόψεως, αλλά κυρίως από την πρακτική πλευρά, την αντιμετώπισή τους δηλαδή κατά την συγκρότηση του σημασιολογικού τμήματος του συντακτικού άρθρου.

Στην περίπτωση της πολυσημίας το λέξημα – ως μονάδα – περιέχει έναν αριθμό σημασιών, οι οποίες, στην βάση που ορίζεται από μια συγκεκριμένη έννοια,⁵⁰ είτε συνδέονται στενά μεταξύ τους (με

50. Βλ. σχετικά και την επισήμανση του Zgusta (1971: 35): «The designative component of the lexical meaning is sometimes called the *intellectual* or *notional component* or the *intellectual* or *notional core* of it». Σημειώνεται ότι ο όρος *designation* είναι ταυτόσημος με τον όρο *denotation* (Zgusta 1971: 27).

διεργασία συνεκδοχής, υπωνυμίας, υπερωνυμίας) είτε διαφοροποιούνται μερικώς, ως αποτέλεσμα κάποιας άλλης εννοιολογικής διεργασίας (μεταφοράς, επέκτασης και μετωνυμίας).⁵¹

Στην ενότ. 5.1.1. έγινε εκτενής λόγος για τον τρόπο σύνθεσης του ορισμού σημασίας και κυρίως για τα στοιχεία που τον συνθέτουν. Στην περίπτωση της πολυσημίας απαιτείται ένας ορισμός για κάθε σημασιακή διάκριση, ο οποίος θα περιλαμβάνει ορισμένα εννοιακά στοιχεία, βάσει των οποίων δικαιολογείται η συμπερίληψη όλων των σημασιακών διακρίσεων στο περιεχόμενο του ίδιου λεξήματος. Πολλά λεξικά παραθέτουν τους ορισμούς ταξινομημένους σε ομάδες με κριτήριο την σχέση των επιμέρους σημασιακών διακρίσεων μεταξύ τους.

Ο καθορισμός της σειράς κατάταξης των σημασιακών διακρίσεων είναι ένα ζήτημα που έχει απασχολήσει σοβαρά την μεταλεξικογραφική έρευνα και φυσικά την λεξικογραφική εφαρμογή.⁵² Η σειρά ακολουθίας αφορά στην θέση των σημασιακών διακρίσεων εντός της ομάδας ή/και την γενική κατάταξη των μεμονωμένων ή/και των συνόλων των ομαδοποιημένων σημασιών στην σημασιολογική μικροδομή του συντακτικού άρθρου. Στην λεξικογραφική διαχείριση της πολυσημίας, λοιπόν, τίθενται δυο ζητήματα:

α. ο προσδιορισμός της σχέσης μεταξύ των σημασιακών διακρίσεων και

β. ο καθορισμός της σειράς κατάταξης των σημασιακών διακρίσεων.

Και τα δυο αυτά ζητήματα προϋποθέτουν συγκεκριμένες σημασιολογικές αρχές που στηρίζουν ξεχωριστά συγκεκριμένη πρακτική,

51. Μια διαφορετική προσέγγιση της πολυσημίας κάνει η Wierzbicka (1992: 154), διατυπώνοντας την θεωρητική και μεθοδολογική άποψη της δυνατότητας ορισμού της λεξικής σημασίας μέσω μιας ομάδας λέξεων θεωρημένων ως θεμελιωδών αρχών.

52. Βλ. ενδεικτικά Hiorth (1954: 424), Kipfer (1984: 29), Kay (2000: 55, 59, 61), Silva (2000: 87), Fraser (2008: 71), Atkins και Rundell (2008: 249-251), Molina (2008: 9).

5.2. Πολυσημία:
λεξικογραφική
προσέγγιση

χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν υπάρχει μεγάλη δυσκολία (που φθάνει και στο ανέφικτο)⁵³ να ενταχθεί κάθε σημασιακή διάκριση του πολύσημου περιεχομένου ενός λεξήματος σε ορισμένη θέση στην δομή μιας ταξινόμησης. Το πρόβλημα προκύπτει, όταν η σημασιακή διάκριση δεν έχει σαφή εννοιολογική οριοθέτηση και επομένως δεν μπορεί να έχει αποκλειστική θέση στην ταξινόμηση, αλλά μπορεί να ενταχθεί σε διάφορες θέσεις εξίσου καλά.⁵⁴ Κατά την λεξικογραφική πρακτική για την κατάταξη των σημασιακών διακρίσεων στο σημασιολογικό μέρος του συντακτικού άρθρου έχουν εφαρμοσθεί διάφοροι τρόποι ταξινόμησης, για τους οποίους έχουν διατυπωθεί ποικίλες απόψεις με θετικές και αρνητικές εκτιμήσεις τόσο από σημασιολόγους όσο και από λεξικογράφους.

Συνοπτικά, οι σημασιολογικές αρχές που διέπουν την σειρά ακολουθίας των σημασιακών διακρίσεων του περιεχομένου ενός πολύσημου λεξήματος είναι οι εξής:

- α. η λογική αρχή, σύμφωνα με την οποία η σειρά ακολουθίας βασίζεται στον συσχετισμό των σημασιών σε επίπεδο εννοιών.⁵⁵
- β. η αρχή της συχνότητας ή αλλιώς εμπειρική αρχή, που βασίζεται στην συγχρονική σπουδαιότητα των σημασιών, όπως η προτεραιότητα κοινής και τρέχουσας χρήσης με στόχο την πρακτική χρησιμότητα του λεξικού. Και
- γ. η ιστορική αρχή, που δίνει προτεραιότητα στην παλαιότερη σημασία σύμφωνα με το κριτήριο της χρονολόγησης, τότε δηλαδή

53. Βλ. Kay (2000: 55) και Geeraerts (2001: 10): «there is not necessarily a unique and optimal solution to drawing dividing lines around and between the meanings of a lexical item».

54. Ο Zgusta (1971: 66) θεωρεί ότι ένας από τους σημαντικότερους κινδύνους που πρέπει να αποφύγει ο λεξικογράφος στην προσέγγιση της πολυσημίας είναι το να προσπαθήσει να εντάξει όλα τα δεδομένα σε συγκεκριμένες κατηγορίες, χωρίς να υπολογίζει ότι υπάρχουν πάντοτε οριακές περιπτώσεις.

55. Ο Hiorth (1954: 413-424) μιλά για «concepts logical order».

εμφανίζεται για πρώτη φορά η σημασία, ή με το ετυμολογικό κριτήριο (μπορεί να διακριθεί στο πλαίσιο της ιστορικής θεωρίας και ως γενετική αρχή), όπου η ετυμολογική διαδικασία καθορίζει την σημασιολογική διάρθρωση.

Ο Werner (1989: 923) περιλαμβάνει και μια τέταρτη αρχή, αυτήν της *κατανεμητικής* ή *γραμματικής* αρχής, κατά την οποία η διάρθρωση των σημασιών καθορίζεται με κριτήριο γραμματικές ιδιότητες ή συντακτικούς περιορισμούς.

Η αλήθεια είναι ότι ο κάθε τρόπος ταξινόμησης σε άλλες περιπτώσεις λεξιμάτων έχει εφαρμογή, ενώ σε άλλες όχι, και επιπλέον παίζει ρόλο και ο τύπος του λεξικού και επομένως οι στόχοι του. Χαρακτηριστικά ο Hiorth, αξιολογώντας κάθε τρόπο ταξινόμησης ξεχωριστά, καταλήγει στην υιοθέτηση της ιστορικής σειράς, χωρίς να αποκλείει απαραίτητως την εφαρμογή των μεθόδων της εμπειρικής σειράς, και ίσως ακόμη και της λογικής σειράς. Επισημαίνει ιδιαίτερα τα επωφελή αποτελέσματα του συνδυασμού ιστορικής και εμπειρικής σειράς, αναγνωρίζοντας όμως δευτερεύοντα ρόλο στην τελευταία.⁵⁶ Τα μειονεκτήματα που προσάπτονται θεωρητικά σε έναν τρόπο ταξινόμησης στην λεξικογραφική πρακτική, αποδεικνύονται συχνά λιγότερο σοβαρά ή και αναπόφευκτα. Για παράδειγμα, η εξάρτηση από το γλωσσικό αίσθημα και γενικότερα την υποκειμενικότητα του λεξικογράφου ασφαλώς και είναι μεγαλύτερη στην κατάταξη των σημασιών σύμφωνα με την εμπειρική σειρά ή και με την λογική, σε σύγκριση με την κατάταξη σύμφωνα με την ιστορική σειρά.⁵⁷ Αλλά όμως και η κατάταξη με ιστορική σειρά, κυρίως στην περίπτωση που το περιεχόμενο του λεξήματος έχει μεγάλο αριθμό σημασιακών

56. Βλ. Hiorth (1954: 424) και Fraser (2008: 74).

57. Σχετικά η Kipfer (1984: 102) αναφέρει περιπτώσεις λημμάτων σε διάφορα λεξικά, όπου η σημασιολογική ταξινόμηση στηρίζεται σε διαφορετικές εκτιμήσεις της συχνότητας χρήσης.

5.2. Πολυσημία:
λεξικογραφική
προσέγγιση

διακρίσεων δεν είναι χωρίς προβλήματα. Μπορεί να οδηγήσει σε πολύπλοκες και ασύμβατες καταστάσεις ταξινόμησης και μάλιστα πολύ μακριά από την εικόνα που δίνει η συγχρονική θεώρηση του περιεχομένου του λεξήματος (λ.χ. πρόταξη των απαρχαιωμένων ή πολύ σπάνιων σημασιών). Εξάλλου, προβληματική είναι και η απόλυτη χρονολόγηση της πρώτης εμφάνισης της σημασίας, δεδομένου ότι η διακρίβωσή της στηρίζεται στα τυχαίως σωζόμενα κείμενα της παλαιότερης γραμματείας (βλ. και τα αναφερόμενα στην ενότητα 4). Επιπλέον, δεν είναι αμελητέα τα προβλήματα που ανακύπτουν, όταν η διάρκεια σύνταξης του λεξικού από την έναρξη μέχρι την ολοκλήρωσή της είναι μακροχρόνια, δεδομένης της εξελικτικής δυναμικής της γλώσσας αλλά και της λεξικογραφικής μεθοδολογίας.⁵⁸

Στο *IANE* η παράθεση των σημασιών γίνεται ιεραρχικά και όχι παρατακτικά, για να δοθεί η εικόνα του σημασιολογικού πλέγματος του περιεχομένου του λεξήματος (άρθρο 95 του Κανονισμού Συντάξεως). Η κατάταξη των σημασιών γίνεται σε επίπεδο συγχρονικής θεώρησης σύμφωνα με λογική σειρά, δηλαδή στηρίζεται στην εννοιολογική συνάφεια των σημασιακών διακρίσεων. Η ιστορική όμως προοπτική του *IANE* επιβάλλει να συνδυαστεί η συγχρονική με την διαχρονική θεώρηση του περιεχομένου του λεξήματος. Η διερεύνηση της ιστορικής διάστασης γίνεται ξεχωριστά για κάθε σημασιακή διάκριση και έχει αναδρομική πορεία με στόχο τον εντοπισμό της περιόδου πρώτης πραγμάτωσης της σημασίας. Έτσι, για κάθε σημασία δηλώνεται η περίοδος (αρχαία, μεταγενέστερη, μεσαιωνική και νεότερη) κατά την οποία αυτή μαρτυρείται για πρώτη φορά. Η ιστορική αυτή πληροφορία, για μεγαλύτερη διασάφηση της εξέλιξης της σημασίας, ενισχύεται με την παράθεση σχετικών χωρίων από την αντίστοιχη γραμματεία της περιόδου.

58. Τα προβλήματα που ανακύπτουν από την μακροχρόνια σύνταξη έχουν επισημανθεί σε πολλές μεταλεξικογραφικές μελέτες, όπως Kipfer (1984: 102), Aertsen (1988: 33-57) και κυρίως Reichmann (1989: 1600-1603).

Ειδικότερα, στην σημασιολογική μικροδομή του *LANE* ο καθορισμός της σειράς ακολουθίας των σημασιακών διακρίσεων του πολύσημου λεξήματος καθορίζεται ως εξής: όσον αφορά στην γενική τυπική κατάταξη των μεμονωμένων ή ομαδοποιημένων σημασιακών διακρίσεων του περιεχομένου του λεξήματος στο σημασιολογικό μέρος του συντακτικού άρθρου, κάθε σημασία ή δέσμη σημασιών εντάσσεται σε μια από τις γενικότερες ομάδες που συγκροτούνται με κριτήρια γραμματικών, σημασιακών ή σημασιολογικών χαρακτηριστικών (π.χ. διάκριση ενεργητικού και παθητικού, ουσιαστικού και επιθέτου, κυριολεξίας-μεταφοράς, μεταβατικού και αμετάβατου), ή με κριτήρια εννοιακών γνωρισμάτων (π.χ. διάκριση έμφυχου και άφυχου). Στην περίπτωση που το λέξημα εμπεριέχει μικρό αριθμό σημασιακών διακρίσεων, η κατάταξη των σημασιών και υποσημασιών ακολουθεί ένα ενιαίο βασικό ιεραρχικό σχήμα με κριτήριο την λογική συνάφεια και στο πλαίσιο μιας αφαιρετικά συνολικής εννοιακής θεώρησης του περιεχομένου του λεξήματος /λήμματος.

Όσον αφορά στην εσωτερική δομή της κάθε ομάδας η θέση της σημασιακής διάκρισης προσδιορίζεται με κριτήρια που διέπονται πρωτίστως από την λογική αρχή, δηλαδή εντός των ομάδων η σειρά κατάταξης των σημασιών και υποσημασιών ορίζεται με κριτήριο την λογική τους συνάφεια (π.χ. γενικότερο-ειδικότερο, σχέση συνεχδοχής, σχέση μετωνυμίας). Για κάθε σημασιακή διάκριση που περιλαμβάνεται στην ομάδα αναφέρονται στοιχεία της ιστορικής της θεώρησης, της έκτασης χρήσης της και, κατά περίπτωση, των ιδιαίτερων γραμματικών ιδιοτήτων ή σημασιολογικών περιορισμών που χαρακτηρίζουν την πραγμάτωσή της. Τα επίπεδα ιεραρχικής υποκατηγοριοποίησης των σημασιακών διακρίσεων δηλώνονται με την χρήση ανάλογης σήμανσης (ελληνικά κεφαλαία γράμματα, αραβικοί αριθμοί, μικρά ελληνικά ψηφία εντός και εκτός παρενθέσεως).

Ιδιαίτερα σημειώνεται η πρακτική του *LANE* στην γενική ιεραρχική ταξινόμηση των σημασιών να διακρίνει σαφώς (και τυπικά με ιδιαίτερη σήμανση με λατινικούς αριθμούς) τις σπάνιες περιπτώσεις πολυσημίας «παραγώγων ή συνθέτων λέξεων», τών οποίων οί σημασίες

5.2. Πολυσημία:
λεξικογραφική
προσέγγιση

είναι έτερογενείς, δηλ. προέκυψαν από ανεξάρτητη, σε διαφορετικές χωροχρονικές συνθήκες, αναδημιουργία της λέξεως με βάση τὰ ἴδια συστατικά» (βλ. άρθρο 96 του *Κανονισμού Συντάξεως*, όπου και παραδείγματα).

Σχετικά με την ιστορική πληροφορία που παρέχεται από το *ΙΛΝΕ* γεννιέται ο εξής προβληματισμός. Επειδή η αφετηρία της σημασιολογικής θεώρησης του λεξήματος είναι συγχρονική και η λεξικογραφητέα ύλη οριοθετείται χρονικά από το 1800 και εξής, υπάρχουν πολλές περιπτώσεις λεξημάτων-λημμάτων, στο σημασιολογικό μέρος των οποίων δεν περιλαμβάνονται σημασίες που υπήρξαν σε προγενέστερες περιόδους, επειδή δεν μαρτυρούνται μετά το 1800, και επομένως εκ των πραγμάτων χάνεται η δυνατότητα της ανασύστασης της πλήρους ιστορίας του περιεχομένου αυτών των λεξημάτων-λημμάτων. Για να καλυφθεί αυτό το κενό στην παρακολούθηση της ιστορικής πορείας του περιεχομένου ενός λεξήματος, όπου είναι απαραίτητο, δίνεται συνοπτική θεώρηση της σημασιολογικής εξέλιξεως του, η οποία περιλαμβάνεται στο ετυμολογικό μέρος του *ΙΛΝΕ*, όπου εκτός της ετυμολόγησης αναφέρονται και ορισμένες ιδιαίζουσες φωνητικές και μορφολογικές μεταβολές που έχουν συμβεί σε διαχρονικό επίπεδο και οδήγησαν στους διάφορους μαρτυρούμενους τύπους του λήμματος. Για παράδειγμα, η πρώτη (ομηρική) σημασία της λ. *δεινός* 'αυτός που προξενεί φόβο' δεν μπορεί να αναφερθεί στο σημασιολογικό τμήμα του συντακτικού άρθρου, διότι δεν επιβιώνει στην Νέα Ελληνική, αναφέρεται όμως στο ετυμολογικό τμήμα, καθότι αποτελεί την εννοιολογική αφετηρία από την οποία προκύπτουν εξελικτικά οι λοιπές σημασίες.

Στην συνοπτική θεώρηση της σημασιολογικής εξέλιξης του λεξήματος ή ξεχωριστά στην σχετική σημασιακή διάκριση μπορεί να αναφερθεί ο χαρακτηρισμός *σημασιολογικός αρχαϊσμός* για σημασία που απαντά μόνον σε διαλεκτικές ποικιλίες της Νέας Ελληνικής με συνεχή γλωσσική παράδοση και χρήση από την αρχαία και μεταγενέστερη περίοδο μέχρι την νεότερη, ενώ το λέξημα στο περιεχόμενο του οποίου περιλαμβάνεται η σημασία αυτή ανήκει και στο

λεξιλόγιο της Κοινής Νέας Ελληνικής. Περίπτωση σημασιολογικού αρχαϊσμού αποτελεί π.χ. η σημασία του λεξήματος *δειπνῶ* 'τρώω, γευματίζω' που απαντά στην Κύπρο και την Ρόδο. Κατά τον ίδιο τρόπο προσδιορίζεται η ιστορία της σημασίας που χαρακτηρίζεται σημασιολογικό δάνειο. Για παράδειγμα, το αρχαίο ουσιαστικό δέκτης 'αποδέκτης, ζητιάνος' επανήλθε κατά τον 19ο αι. με νέα δάνεια σημασία 'όργανο τηλεγράφου'.

Παράλληλα, η συγχρονική διάσταση του *LANE*, και κυρίως η μορφή της γλώσσας που εκφράζει η λεξικογραφητέα ύλη του, προϋποθέτουν και μια τρίτη παράμετρο θεώρησης της σημασιολογικής δομής του λεξήματος, την διερεύνηση της γλωσσογεωγραφικής κατανομής της σημασίας. Χωρίς να επηρεάζεται η κατάταξη των σημασιών, με την δήλωση της γλωσσογεωγραφικής κατανομής της σημασίας δίνονται δυο βασικές πληροφορίες:

- α. Με τους όρους *κοινῶ* (*κοιν.*) και *σύνηθες* (*σύνηθ.*) χαρακτηρίζεται η σημασία λεξήματος που απαραίτητως ανήκει στο λεξιλόγιο της κοινής μορφής της Νέας Ελληνικής, χωρίς να αποκλείεται να απαντά παράλληλα και σε ιδιώματα. Παράλληλα με τους δύο αυτούς χαρακτηρισμούς δίνεται μια γενική ποσοτική εκτίμηση της συχνότητας χρήσης της σημασίας στην Κοινή Νέα Ελληνική.
- β. Δηλώνεται ότι η σημασία εμπεριέχεται στο περιεχόμενο λεξήματος που ανήκει στο λεξιλόγιο διαλεκτικών ποικιλιών της Νέας Ελληνικής είτε με μια γενική εκτίμηση της γεωγραφικής της εξάπλωσης – με την διάκριση *πολλαχῶ* (*πολλαχ.*), για την οικονομικότερη υποδήλωση μεγάλου αριθμού τοπωνυμίων, και *ένιαχῶ* (*ένιαχ.*) για την περίπτωση ελλιπούς ενημερώσεως του αρχείου – είτε με αναλυτική αναφορά των τόπων που απαντά. Στην περίπτωση της διαλεκτικής ποικιλίας η αναφορά της γεωγραφικής εξάπλωσης της σημασίας υποδηλώνει την γεωγραφική κατανομή χρήσης και όχι την συχνότητα χρήσης σε ενδογλωσσικό επίπεδο διαλεκτικής ποικιλίας. Δηλαδή, δηλώνεται αν η λέξη απαντά με την συγκεκριμένη πραγμάτωση σημασίας σε πολλές ή σε λίγες ή σε ορισμένες περιοχές σύμφωνα με τις μαρτυρίες του αρχείου

5.2. Πολυσημία:
λεξικογραφική
προσέγγιση

του *ILNE*, αλλά δεν υποδηλώνεται πόσο συχνά απαντά η λέξη με την συγκεκριμένη σημασία σε κάθε διαλεκτική ποικιλία. Επισημαίνεται ότι στις περιπτώσεις γενικής δηλώσεως της γλωσσογεωγραφικής κατανομής της σημασίας, κοινό, σύνηθες και πολλαχού, γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στις διαλέκτους της Κ. Ιταλίας, Καππαδοκίας, Πόντου και Τσακωνιάς και με αναλυτική μάλιστα αναγραφή των περιοχών τους, όταν απαντά και σ' αυτές η σημασιακή διάκριση του λεξήματος/λήμματος (για παράδειγμα, κοιν. και Πόντ. (Κερασ. Οίν.), σύνηθ. και Καππ.).

Στην ενότητα αυτή συζητήσαμε την λεξικογραφική πρακτική παράθεσης των σημασιών σύμφωνα με ορισμένες βασικές αρχές (ιστορική, λογική, συχνότητας και κατανεμητική) και αναφερθήκαμε στα κριτήρια θεώρησης της σημασίας που καθορίζονται από τις αρχές αυτές. Ειδικά όμως για το κριτήριο της συνάφειας που ορίζεται από την λογική αρχή υπάρχει ιδιαίτερος προβληματισμός.

Η λογική αρχή προϋποθέτει την ύπαρξη μιας βασικής σημασίας προς την οποίαν οι άλλες σημασιακές διακρίσεις που παρατίθενται στο άρθρο του λεξικού συνδέονται με ορισμένη σχέση (με στενότερη, εκτενέστερη, συνεκδοχική, μεταφορική έννοια κλπ.). Το πρόβλημα είναι πώς προσδιορίζεται αυτή η βασική σημασία. Στην λεξικογραφική πρακτική άλλοτε ως βασική σημασία ορίζεται μια μεμονωμένη σημασία, η οποία έρχεται πρώτη στον νου του φυσικού ομιλητή, όταν ερωτάται για μια συγκεκριμένη λέξη, χωρίς αυτή να συνοδεύεται από συγκείμενο. Από την σκοπιά της δομικής σημασιολογίας, η βασική σημασία προσδιορίζεται μέσω των σημασιολογικών χαρακτηριστικών. Ο Zgusta σε ανάλογη προσέγγιση της πολυσημίας αναγνωρίζει ως αφετηρία της σημασιολογικής ανάλυσης την *άμεση σημασία* (*direct sense*), την οποία και θεωρεί πολύ απαραίτητη για τον λεξικογράφο, αν και παραδέχεται ότι είναι αδύνατον να προσδιορισθεί αυτή επακριβώς.⁵⁹ Την περιγράφει ως «η σημασία από την

59. Zgusta (1971: 61): «This “*direct sense*” is a term without which the lexicographer can hardly do, though it is not possible to define it in a rigorous way».

οποίαν μπορούν να παραχθούν άλλες σημασίες κατά την σημασιολογική ανάλυση, με την προϋπόθεση ότι αυτές χαρακτηρίζονται από κάποια συνυποδήλωση ή μεταφορική έννοια ή κάτι παρόμοιο» αυτές λοιπόν, επισημαίνει, είναι χαρακτηρισμένες ως προς ορισμένα στοιχεία στα οποία η άμεση σημασία (*direct sense*) δεν είναι χαρακτηρισμένη. Στο πλαίσιο της γνωσιακής σημασιολογίας και στην βάση ψυχολογικής προσέγγισης, προτείνεται ανάλογη θεώρηση της πολυσημίας με την διάκριση της πυρηνικής σημασίας (*core meaning*).⁶⁰ Επίσης στο πλαίσιο της σημασιολογικής θεωρίας των προτύπων (*prototype semantics*) ανάλογη είναι η διάκριση της προτυπικής σημασίας.⁶¹

Συμπερασματικά, και πέρα από θέματα ορολογίας, καταλήγουμε στην άποψη ότι για να αντιμετωπισθεί το σύννηθες αλλά πολύπλοκο θέμα της ανάλυσης και περιγραφής του περιεχομένου ενός πολύσημου λεξήματος, μια από τις προσφορότερες μεθοδολογικές προσεγγίσεις κατά την λεξικογραφική διαδικασία είναι η θεώρηση της λεξικής σημασίας στην αφαιρετική βάση μιας έννοιας-πυρήνα, ο προσδιορισμός, δηλαδή, των εννοιακών στοιχείων τα οποία θα συγκροτήσουν την σημασία, που θα αποτελέσει την βάση θεώρησης της συνάφειας των σημασιακών διακρίσεων οι οποίες συμπεριλαμβάνονται στο περιεχόμενο του λεξήματος.

60. Βλ. Kay (2000: 61). Στον ρόλο της πυρηνικής σημασίας στην ταξινόμηση των σημασιών αναφέρεται ο Jackson (2002: 92).

61. Στο *Dictionary of Lexicography* των Hartmann και James (1998) η βασική σημασία (*s.v. basic sense*) προσδιορίζεται ως «the essential meaning of a word or phrase selected for prominent treatment inside a dictionary entry. The issues of whether it is possible to isolate a basic sense and, if so, how to present it (e.g. in one or more definitions) are still unsettled. Various approaches have been tried, by reference to such notions as etymology and frequency, but no satisfactory solution has yet emerged. Further complications arise when such semantic phenomena as homonymy and polysemy are considered. The collection of empirical evidence from corpus data, supplemented by native-speaker intuitions, may help to determine prototype senses, but this has not yet been attempted on a sufficiently large scale to assist dictionary-makers».

5.2. Πολυσημία:
λεξικογραφική
προσέγγιση

Την μεθοδολογική αυτή προσέγγιση συνοδεύουν εύλογα ορισμένα σημαντικά ερωτήματα, όπως π.χ. με ποια κριτήρια προσδιορίζονται τα στοιχεία που συγκροτούν την βασική αυτή σημασία, και ποια η συνάφειά της με την σημασία που χαρακτηρίζεται κύρια ή με αυτή που χαρακτηρίζεται αρχική, πάντοτε βέβαια με το καίριο ερώτημα σε ποιο βαθμό μπορεί να ελεγχθεί η υποκειμενικότητα της κρίσης του λεξικογράφου. Ακόμη, ποιοι από τους μηχανισμούς μεταβολής της σημασίας σε συγχρονικό και διαχρονικό επίπεδο παγώνουν μια σημασία ως σημασιακή διάκριση στο περιεχόμενο ενός λέξιματος, και σε ποιο βαθμό και πότε το συγκείμενο και γενικότερα το επίπεδο χρήσης υποστηρίζει μια σημασιακή διάκριση, πότε δηλαδή την ξεχωρίζει από την πραγμάτωση της σημασίας που περιστασιακά διαφοροποιείται (occasional significations), λ.χ. με ποια κριτήρια διακρίνεται μια παγιωμένη μεταφορική χρήση ή μια εξειδικευμένη περιστασιακή ή ιδιολεκτική χρήση. Γενικότερα, το ερώτημα είναι πόσο ακριβή και σαφή μπορεί να είναι τα όρια των σημασιακών διακρίσεων σε ένα λέξιμα, με άλλα λόγια έως ποιο σημείο ανάλυσης μπορεί να προχωρήσει η διάκριση σημασιών και υποσημασιών του περιεχομένου του λέξιματος.⁶² Επιπλέον, πόσο διακριτά είναι τα όρια ανάμεσα στην πολυσημία και την ομωνυμία, ιδιαίτερα σε περιπτώσεις λεξημάτων των οποίων ορισμένες σημασιακές διακρίσεις του περιεχομένου τους κατά την διαχρονική τους θεώρηση παρουσιάζουν εντελώς διαφορετική εξελικτική πορεία από τις υπόλοιπες και χάνουν την εννοιολογική τους συνάφεια, με αποτέλεσμα να γεννάται λεξικογραφικό θέμα αυτονόμησής τους, χωρίς όμως να δικαιολογείται ιστορικά η περίπτωση ομωνυμίας λεξημάτων, όπως συμβαίνει π.χ. στην περίπτωση της λ. *κατηγορία* με την σημασία 'μομφή' και με την σημασία 'σύνολο ομοειδών αντικειμένων'.

62. Βλ. ανάλογο προβληματισμό όπως διατυπώνεται από την Silva (2000: 86).

Η γενικότητα που χαρακτηρίζει την βασική σημασία δεν την εμποδίζει σε ορισμένες περιπτώσεις να ταυτίζεται με την κύρια σημασία (dominant sense), με την σημασία δηλαδή που ανακαλεί πρώτη στο νου η πλειονότητα των ομιλητών, όταν συναντά το λεξιμα μεμονωμένο, χωρίς συγκείμενο· αν και πρέπει να επισημανθεί ότι η κατά βάση ψυχολογική αυτή προσέγγιση της κύριας σημασίας εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από παράγοντες που σχετίζονται με την υποκειμενική κρίση ή την αντιπροσωπευτικότητα των δεδομένων που την προσδιορίζουν. Ομοίως, σε μια ιστορική βέβαια θεώρηση της λεξικής σημασίας (lexical meaning), η βασική σημασία μπορεί να ταυτίζεται και με την αρχική σημασία (original sense), την πρώτη σημασία δηλαδή με την οποία πραγματώνεται το υπό εξέταση λέξιμα στην ιστορική του πορεία. Πρέπει να σημειωθεί ότι η θεώρηση της λεξικής σημασίας στην ιστορική διάσταση συχνά έχει αντιφατικά αποτελέσματα σε σχέση με την συγχρονική θεώρησή της (βλ. και ενότητα 5), π.χ. η περίπτωση του χαρακτηρισμού μιας σημασιακής διάκρισης ως κυριολεκτικής ή μεταφορικής, μια σημασία δηλαδή που συγχρονικά χαρακτηρίζεται κυριολεκτική, σε παλαιότερη περίοδο μπορεί να ήταν μεταφορική.⁶³ Για παράδειγμα, η λ. *σκευωρία* χρησιμοποιείται σήμερα με την σημασία ‘μηχανορραφία’ ως κυριολεκτική, ενώ στην αρχαία εποχή απαντούσε ως μεταφορική παράλληλα με την κυριολεκτική σημασία ‘επιμέλεια, φροντίδα σκευών’. Ομοίως το επίθετο *ωραίος* απαντά στην αρχαία εποχή με την κυριολεκτική σημασία ‘έγκαιρος, ώριμος’, και μόνο από την ελληνιστική και μετά εποχή η σημασία εξελίσσεται και επικρατεί ως κυριολεκτική η σημασία ‘όμορφος’.

63. Η Kay (2000: 62) επισημαίνει την συμβολή της διαχρονικής μελέτης στο να ξαναβρεθούν οι χαμένοι δεσμοί και να αποκαλυφθεί η βασική λογική της ακολουθίας των σημασιών, στην περίπτωση που μερικοί κρίκοι της αλυσίδας απαρχαιωθούν, και οι δεσμοί μεταξύ αυτών που διατηρούνται καταστούν ασαφείς.

5.2. Πολυσημία:
λεξικογραφική
προσέγγιση

Υπό αυτή την έννοια, η συγκρότηση της βασικής σημασίας κατά την λεξικογραφική διαδικασία εξαρτάται α. από το επίπεδο θεώρησης της λεξικής σημασίας, αν είναι διαχρονικό ή συγχρονικό και β. από τον προσανατολισμό και τους στόχους του λεξικογραφικού έργου. Αυτό σημαίνει ότι η ουσία της βασικής σημασίας θα προσδιορισθεί σε αφαιρετική εννοιολογική βάση από το σύνολο των στοιχείων τα οποία θα αντλήσει ο λεξικογράφος από τεκμηριωμένες πηγές δεδομένων χρήσης. Τα στοιχεία αυτά θα αξιολογηθούν σε σχέση με τους δυο παράγοντες που αναφέρθηκαν και με την ανάλογη προτεραιότητα κατά περίπτωση. Για παράδειγμα, στην περίπτωση του *ΙΛΝΕ*, όπου η διαχρονική μελέτη της σημασίας έχει αναδρομική πορεία με αφετηρία την Νέα Ελληνική, η ουσία της βασικής σημασίας στηρίζεται σε γενικά εννοιακά στοιχεία που χαρακτηρίζουν το λέξιμα θεωρημένο ως μονάδα σε συγχρονικό επίπεδο· ακολούθως με αυτή την βάση ερευνάται η διάκριση ξεχωριστών σημασιών ή δεσμών υποσημασιών, με παράλληλη θεώρηση της ιστορικής εξέλιξης της κάθε σημασιακής διάκρισης ξεχωριστά και προσδιορισμό της πρώτης εμφάνισής της.

Τα εννοιακά συστατικά της βασικής σημασίας, όπως τα προσδιορίσαμε προηγουμένως, αποτελούν την υποδομή στην συγκρότηση του ορισμού που διατυπώνεται για κάθε σημασιακή διάκριση στο σημασιολογικό μέρος του συντακτικού άρθρου του λεξικού (βλ. και ενότητα 5.1.1). Η διαφοροποίηση της καθεμιάς σημασιακής διάκρισης από τις υπόλοιπες αναδεικνύεται με τα πρόσθετα διακριτικά χαρακτηριστικά της, που περιλαμβάνονται στον ορισμό της, και σε πολλές περιπτώσεις συνοδεύονται και από τους απαραίτητους σημασιακούς χαρακτηρισμούς.

5.2.1. Διάκριση πολυσημίας και ομωνυμίας

Ένα άλλο σημαντικό ζήτημα που ανακύπτει συχνά στην λεξικογραφική διαδικασία και αφορά τόσο στην μακροδομή όσο και στην μικροδομή του λεξικού είναι η περίπτωση της ομωνυμίας. Εύλογα

η περίπτωση της ομωνυμίας προσεγγίζεται σε συνάρτηση με το θέμα της πολυσημίας, δεδομένου ότι τα όρια που την ξεχωρίζουν από την πολυσημία είναι δυσδιάκριτα. Ο λεξικογράφος, αναλύοντας το πολύσημο περιεχόμενο ενός λεξήματος και αναφορικά προς την εννοιακή βάση που θέτει η βασική σημασία, διαπιστώνει μεγαλύτερη ή μικρότερη χαλαρότητα στον συσχετισμό των σημασιακών διακρίσεων μεταξύ τους. Υπάρχουν όμως περιπτώσεις στις οποίες, κατ' αρχάς διαισθητικά και ακολούθως με γλωσσική προσέγγιση, μεμονωμένες σημασίες δεν παρουσιάζουν καμιά συνάφεια· στο σημείο αυτό αρχίζει η διερεύνηση της ομωνυμίας και η πιθανότητα να πρόκειται για μια σημασία που ανήκει σε διαφορετικό λέξιμα. Πρακτικά, ο λεξικογράφος έχει τρία μέσα προσέγγισης, για να εξακριβώσει αν μια σημασία μεμονωμένη είναι σημασιακή διάκριση, που βρίσκεται σε οριακό σημείο ως προς τον βαθμό συνάφειας προς την βασική σημασία, ή αν γίνεται αντιληπτή ως διαφορετική σημασία, επειδή έχουν εξαλειφθεί βασικά εννοιακά χαρακτηριστικά που την συνέδεαν με την βασική σημασία, ή ακόμη αν πρόκειται για περίπτωση ομωνυμίας. Τα τρία μέσα προσέγγισης του ζητήματος είναι:

- α. τα δεδομένα χρήσης, με άλλα λόγια, το συγκεκριμένο πραγματώσεως της σημασίας,
- β. το κριτήριο της ετυμολογικής αρχής και
- γ. το κριτήριο της λογικής συνάφειας.

Ο ρόλος του συγκεκριμένου στην μελέτη της λεξικής σημασίας είναι αναμφισβήτητα σημαντικός, αρκεί να πληρούνται προϋποθέσεις μεγαλύτερης κατά το δυνατόν αντιπροσωπευτικότητας δεδομένων. Αν εξαιρέσει κανείς τις σημασιολογικά αυτόνομες λέξεις, που είναι κυρίως όροι, σε όλες τις άλλες περιπτώσεις η επίδραση του συγκεκριμένου στην διαλεύκανση αμφισβητούμενης σημασιακής διάκρισης, περιπτώσεων εξειδίκευσης της σημασίας, αμφισημίας, ομωνυμίας, ή στην διακρίβωση σημασιολογικών αποχρώσεων, μεταφορικών χρήσεων κ.λπ. είναι ουσιαστική. Μέσω του συγκεκριμένου μπορούν να προστεθούν στοιχεία στην λεξική σημασία και να δημιουργήσουν μια σημασιολογική απόχρωση που να πραγματώνεται όχι απλώς ως περιστασιακά διαφοροποιημένη σημασία αλλά ως σχεδόν

5.2.1. Διάκριση
πολυσημίας
και ομωνυμίας

σταθεροποιημένη διαφορετική σημασιακή διάκριση.⁶⁴ Για παράδειγμα, στο εκφώνημα «Με το πράσινο ήρθες ή με το μετρό;» η λ. *πράσινο* δεν δηλώνει κυριολεκτικά το συγκεκριμένο χρώμα, αλλά μετωνυμικά, ως παγιωμένη σημασιολογική διάκριση δηλώνει την λεωφορειακή γραμμή που συνδέει την Αθήνα με τον Πειραιά που παλαιότερα (προ 20ετίας) γινόταν αποκλειστικά με λεωφορεία πράσινου χρώματος, ενώ σήμερα τα συγκεκριμένα λεωφορεία είναι μπλε.

Σε λεξικά με ιστορική προοπτική, όπως αναφέρθηκε στην ενότητα 4, η διακρίβωση της λεξικής σημασίας στην διαχρονική της διάσταση πρέπει να γίνεται από πρωτογενή κειμενική πηγή με μια καθαρά γλωσσική διαδικασία ανάλυσης του συγκεκριμένου, όπου το λέξιμα πραγματώνεται. Αλλά και σε ένα λεξικογραφικό έργο, όπως το *ΙΛΝΕ*, στο οποίο η λεξικογραφητέα ύλη είναι και διαλεκτικό υλικό που προέρχεται κυρίως από καταγραφή προφορικού λόγου, η ανάλυση και περιγραφή της λεξικής σημασίας απαραίτητως προϋποθέτει την μελέτη του συγκεκριμένου όπου πραγματώνεται το λέξιμα, δεδομένου ότι το διαλεκτικό λεξιλόγιο, σε σύγκριση με αυτό της κοινής μορφής της γλώσσας, έχει περιορισμένη έκταση χρήσης και συνεπώς μικρή δυνατότητα κατανόησης από μη ομιλητή της συγκεκριμένης διαλεκτικής ποικιλίας.

Το κριτήριο της ετυμολογικής αρχής είναι εξίσου σημαντικό μέσο στα χέρια του λεξικογράφου, για να προσεγγίσει το σκοτεινό αρκετές φορές περιεχόμενο ενός λεξήματος. Όχι μόνο σε λεξικά με ιστορική προοπτική, όπου η διαχρονική θεώρηση του υλικού προϋποθέτει την

64. Ο Zgusta (1971: 72) σημειώνει σχετικά ότι τέτοιες περιπτώσεις άλλοι μελετητές τις χαρακτηρίζουν *συμφραστικές αποχρώσεις* (contextual nuances) και άλλοι *μεταφορικές σημασίες* (figurative senses). Θεωρεί ότι αυτή η δυνατότητα διαφορετικών αντιλήψεων αιτιολογείται από την γενικότητα που χαρακτηρίζει την περιγραφή της λεξικής σημασίας. Καταλήγει δε (σ. 88): «In any case the proximity of the two notions of homonymy and of polysemy is clear, because both have the same result, viz. ambiguity, which is eliminated, disambiguated by the same means, namely, by the context».

διερεύνηση της ετυμολογικής αρχής, αλλά και γενικότερα, ανεξαρτήτως προσανατολισμού του λεξικού, σε δυσεπίλυτες περιπτώσεις ανάλυσης της λεξικής σημασίας, όπως στο πρόβλημα της διάκρισης πολυσημίας και ομωνυμίας,⁶⁵ ο προσδιορισμός της ετυμολογικής αρχής έχει ουσιαστικό ρόλο.⁶⁶ Για παράδειγμα, η λ. *πλάκα* με την σημασία ‘επίπεδο στερεό σώμα’ (< αρχ. *πλάξ*) και η λ. *πλάκα* με την σημασία ‘αστείο, διασκεδαστική κατάσταση’ (< γαλλ. *blague*), ετυμολογικά δικαιολογούν σχέση ομωνυμίας, αν και η συνήθης φράση *σπάω πλάκα* βρίσκεται στο ενδιάμεσο των δύο σημασιών.

Όσον αφορά στο τρίτο μέσο διάκρισης των περιπτώσεων πολυσημίας και ομωνυμίας, δηλαδή στον προσδιορισμό της λογικής συνάφειας, είναι φανερό ότι αυτό είναι θεμελιώδες κριτήριο, αν και σε μεγάλο βαθμό η αντικειμενικότητά του εξαρτάται από το γλωσσικό αίσθημα του λεξικογράφου και την αντιπροσωπευτικότητα των δεδομένων του συγκεκριμένου. Η έλλειψη λογικής συνάφειας, που διαισθητικά γίνεται άμεσα αντιληπτή, οδηγεί στην πιθανότητα να πρόκειται για περίπτωση ομωνυμίας. Η γλωσσική διαδικασία διακρίβωσης της λογικής συνάφειας με βάση εννοιικά στοιχεία – ουσιαστικά και με φιλοσοφική-ψυχολογική προσέγγιση – προσφέρει περισσότερο αξιόπιστα αποτελέσματα.

Συμπερασματικά, με τον συνδυασμό και των τριών αναφερθέντων κριτηρίων θεώρησης του περιεχομένου του λεξήματος επιτυγχάνεται να περιορίζεται κατά μεγάλο βαθμό η υποκειμενικότητα της κρίσης του λεξικογράφου και η θεώρηση του περιεχομένου ενός πολύσημου λεξήματος να είναι αποτέλεσμα κυρίως γλωσσικής διαδικασίας.⁶⁷

65. Αναμφίβολα όμως, «η ετυμολογία δεν μπορεί να γίνει αποδεκτή ως το θεμελιώδες κριτήριο για όλες τις περιπτώσεις ομωνυμίας» (Zgusta 1971: 86).

66. Σχετικά με την λεξικογραφική «διαχείριση» της ετυμολογικής πληροφορίας σε λεξικά ανάλογα με τον προσανατολισμό τους βλ. van der Sijs (2003: 312).

67. Για τον προβληματισμό οριοθέτησης πολυσημίας και ομωνυμίας βλ. Palmer (1981: 100-108), Zöfgen (1989: 780-782).

5.2.1. Διάκριση
πολυσημίας
και ομωνυμίας

Η αλήθεια, βέβαια, όπως εύστοχα έχει διατυπωθεί από τον Zgusta (1971: 67), είναι ότι «η πολυσημία πάντοτε θα αποδεικνύεται ένας δύσκολος γρίφος για τον λεξικογράφο. Θα αναγκάζεται να μελετά αυτήν όχι μόνον από την άποψη της ‘καθαρόαιμης’ σημασιολογίας, με το να αναλύει την λεξική σημασία αυτών των ίδιων των μεμονωμένων λέξεων, αλλά επίσης και από την άποψη των γραμματικών και σημασιολογικών συνδυασμών και συνδυαστικών δυνατοτήτων των λέξεων».

6. Επίπεδο εφαρμογής της σημασίας

Από την μέχρι τώρα συζήτηση έχει διαφανεί η αξία που έχει η διερεύνηση του πεδίου εφαρμογής του λεξήματος στην ανάλυση και περιγραφή του περιεχομένου του και γενικότερα στην λεξικογραφική διαδικασία συγκρότησης του συντακτικού άρθρου. Στις σχετικές ενότητες έγινε λεπτομερής αναφορά στην αναγκαιότητα της συγκέντρωσης, μελέτης, επιλογής και παράθεσης παραδειγμάτων χρήσης της λέξης. Είναι αναγκαίο να διευκρινισθεί ότι ο όρος παραδείγματα αναφέρεται αφ’ ενός στο σύνολο των δεδομένων χρήσης της λέξης/λήμματος, στο ανεπεξέργαστο δηλαδή υλικό που παρέχεται στους συντάκτες στο στάδιο της «σύνθεσης» για την συγκρότηση του συντακτικού άρθρου, αφ’ ετέρου δε στα δεδομένα χρήσης που τελικά παρατίθενται κατ’ επιλογήν ως τυπικές πλήρεις νοηματικά προτάσεις με συγκεκριμένες λειτουργίες ανάλογα με τον τύπο και την στοχοθεσία του λεξικού.⁶⁸

Συνοπτικά, κατά την λεξικογραφική διαδικασία η συμβολή των παραδειγμάτων χρήσης στην συγκρότηση της δομής του σημασιολογικού μέρους προσδιορίζεται στα ακόλουθα βασικά σημεία.

68. Σχετικά βλ. Atkins και Rundell (2008: 452).

Από τα παραδείγματα αφαιρετικά αντλούνται τα στοιχεία ορισμού της σημασίας και δίνεται η δυνατότητα να τεκμηριώνονται όλες οι πλευρές της. Επομένως η τελική επιλογή και συμπερίληψή τους στο σημασιολογικό τμήμα του λεξικού πρέπει να στοχεύει σε αυτό, στην υποστήριξη και διασάφηση του ορισμού της σημασίας. Από τα παραδείγματα διαφαίνονται κατ' εξοχήν τα στοιχεία της συνδηλωτικής σημασίας. Μέσω των παραδειγμάτων τεκμηριώνεται η χρήση του λεξήματος και διευκρινίζεται η παγιωμένη σημασιακή διάκριση από την περιστασιακή χρήση, π.χ. η κυριολεξία από την μεταφορική χρήση και περαιτέρω διερευνάται η έκταση χρήσης του λεξήματος, ώστε να περιορισθεί ο κίνδυνος να περιληφθούν ανύπαρκτες σημασιολογικές αποχρώσεις στην περιγραφή της λεξικής σημασίας.⁶⁹

Από τα παραδείγματα γίνονται αντιληπτές οι συνδυαστικές δυνατότητες του λεξήματος, συμφράσεις, ιδιωτισμοί και γενικότερα τα σταθερά συγκείμενα σε παγιωμένες πραγματώσεις του λεξήματος. Επιπλέον, στα παραδείγματα τεκμηριώνονται πληροφορίες που δίνονται όχι μόνο από τον ορισμό αλλά και με σημασιακούς χαρακτηρισμούς και αφορούν στο επίπεδο χρήσης, ύφους και γλώσσας.⁷⁰ Τα παραδείγματα δίνουν εμμέσως λαογραφικές και κοινωνιολογικές πληροφορίες και ονοματολογικό υλικό, ενώ με την ανθολόγηση των κυριότερων εκπροσώπων της έντεχνης και λαϊκής νεοελληνικής λογοτεχνίας δίνεται η δυνατότητα μελέτης της λογοτεχνικής χρήσης της λέξεως/λήμματος.⁷¹ Εξ άλλου η ανθολόγηση των μειζόνων

69. Βλ. σχετικά με το θέμα αυτό την θέση του *New Oxford Dictionary of English*, όπως διατυπώνεται από την Pearsall (1998: vii): «meanings are linked to central norms of usage as observed in the language. The result is fewer meanings, with sharper, crisper definitions».

70. Βλ. για το θέμα αυτό Καραντζή στον παρόντα τόμο, όπου και σχετική βιβλιογραφία γενικότερα για τα λεξικογραφικά παραδείγματα.

71. Βλ. Weinrich (1985: 249), ο οποίος μιλά για μια ευρύτερη χρησιμότητα που μπορεί να έχει ένα λεξικό ως «βιβλίο συντροφιάς», μέσω των διαφόρων παραδειγμάτων που παραθέτει.

6. Επίπεδο εφαρμογής της σημασίας

λογοτεχνών μιας γλώσσας και η ανάδειξη της εθνικής γλώσσας ως λογοτεχνικού εργαλείου αποτελεί καθήκον ενός εθνικού ιστορικού λεξικού όπως το *IANE*, άποψη που τεκμηριώνεται από την μετα-λεξικογραφική βιβλιογραφία για αντίστοιχα λεξικογραφικά έργα άλλων γλωσσών.⁷²

Ιδιαίτερα στην περίπτωση διαλεκτικού υλικού, όπου η διακρίβωση της σημασίας στηρίζεται συχνά μόνο σε καταγραφές προφορικού λόγου, χωρίς να υπάρχει η δυνατότητα άλλης βοήθητικής πηγής (γλωσσάρια, λεξικά κ.λπ.), η σημασία διαφαίνεται με μεγάλη πιθανότητα από το συγκείμενο, και συνεπώς η ακρίβεια και η πληρότητα του ορισμού της προϋποθέτει μεγάλο αριθμό και ποικιλία μαρτυριών πραγμάτωσης του λεξήματος. Η ίδια προϋπόθεση της ενδελεχούς διερεύνησης των μαρτυριών τίθεται και για την διακρίβωση της ιστορικής θεώρησης εκάστης σημασίας.⁷³

Για την υλοποίηση όλων των προαναφερθέντων στόχων τα παραδείγματα που επιλέγονται στο *IANE* είναι κατά σημασιακή διάκριση και στην ακόλουθη εν δυνάμει σειρά: παραθέματα που δίνουν την συμφραστική έκταση του λεξήματος (π.χ. *πίνω νερό-κρασί-ποτό*), παραδείγματα από την Κοινή Νεοελληνική, από τις νεοελληνικές διαλεκτικές ποικιλίες, από την λογοτεχνική γλώσσα, κοινά και διαλεκτικά παραδείγματα ιδιωτισμών (φράσεις, κατάρες, ευχές), παροιμιακών φράσεων, παροιμιών, αινιγμάτων, τραγουδιών και ποιημάτων.⁷⁴

72. Βλ. Martin (1989: 604-606) και Considine (1998: 581-582).

73. Για την αναγκαιότητα εξέτασης και παράθεσης πληθώρας παραδειγμάτων στην ιστορική λεξικογραφία, με δεδομένη την απουσία του φυσικού ομιλητή, βλ. και Reichmann (2007: 215-219).

74. Βλ. Κωνσταντινίδου και Τζαμάλη στον παρόντα τόμο, όπου περιγράφεται λεπτομερώς το περιεχόμενο των αρχείων του *IANE* και παρουσιάζονται τα προβλήματα τεκμηρίωσης των παραδειγμάτων κατά την λεξικογραφική διαδικασία.

Σε προηγούμενες ενότητες έγινε ήδη αναφορά στα κριτήρια επιλογής των παραδειγμάτων και στις προϋποθέσεις που πρέπει αυτά να πληρούν. Ιδιαίτερα στο *LANE* τα παραδείγματα που παρατίθενται στην πλειονότητά τους αποτελούν καταγραφές αυθεντικού προφορικού λόγου και αποτελούν την βασική πηγή τεκμηρίωσης, πέραν της σημασίας, και βασικών μορφολογικών, φωνητικών γνωρισμάτων της λέξης/λήμματος. Συμπερασματικά, από τους βασικούς στόχους του λεξικογράφου, όσον αφορά στην επιλογή των παραδειγμάτων, είναι να αποκαλυφθεί με τα κατάλληλα παραδείγματα πώς και πού πραγματώνεται το λέξιμα,⁷⁵ με άλλα λόγια μέσα από την πραγμάτωση του λεξήματος να γίνει κατανοητός ο σημασιολογικός ορισμός που κατά κανόνα είναι αφαιρετικά δομημένος.⁷⁶

Στα χαρακτηριστικά ενός καλού παραδείγματος προέχουν η αυθεντικότητα, η φυσικότητα, η σαφήνεια του παραδείγματος και στο πλαίσιο της λεξικογραφικής οικονομίας ο βαθμός αντιπροσωπευτικότητας που το διακρίνει αναφορικά με την ποικιλότητα και την έκταση εφαρμογής του λεξήματος.

Σχετικά με τον βαθμό ελευθερίας που έχει ο λεξικογράφος να παρεμβάλει στην κατασκευή ή στην διασκευή παραδειγμάτων,⁷⁷ ο Κανονισμός Συντάξεως του *LANE* περιλαμβάνει ανάλογα διευκρινιστικά άρθρα (105, 110). Αυτό βέβαια ισχύει μόνο για τα προερχόμενα από την κοινή Νέα Ελληνική παραδείγματα, καθώς η απουσία αίσθησης του φυσικού ομιλητή δεν επιτρέπει την «κατασκευή» διαλεκτικών

75. Ο Fraser (2008: 87) αναφέρει χαρακτηριστικά ότι το καθήκον του λεξικογράφου δεν είναι να απομονώνει μια λέξη αλλά «to describe its behaviour, as far as possible in its native habitat: that is, with its companion words».

76. Χαρακτηριστικά η Harras (1989: 609) σημειώνει: «Mit den Beispielen wird Sprache nicht beschrieben, sondern vorgeführt».

77. Το θέμα αυτό προσεγγίζεται σε πολλές σχετικές μεταλεξικογραφικές μελέτες. Ενδεικτικά, βλ. Martin (1989: 599-607), Lenz (1998), Τράπαλης και Οικονομίδης (2007: 3).

παραδειγμάτων ή παραδειγμάτων προερχομένων από παλαιότερες ιστορικές φάσεις – εκτός ίσως από την δυνατότητα αντικατάστασης ενός συγκεκριμένου όρου της πρότασης με ένα γενικότερο, π.χ. ενός κυρίου ονόματος με μια αόριστη αντωνυμία.

Σήμερα υπάρχει η δυνατότητα εμπλουτισμού του δυναμικού των παραδειγμάτων πέραν του αρχαιικού υλικού του *IANE* και από διαδικτυακά σώματα κειμένων τόσο για την Κοινή Νέα Ελληνική όσο και για παλαιότερες γλωσσικές φάσεις.⁷⁸

Ολοκληρώνοντας το παρόν άρθρο, πιστεύουμε ότι με όσα προηγήθηκαν παρουσιάστηκε και διασαφηνίστηκε η θέση του *IANE* αναφορικά με την μελέτη και περιγραφή της λεξικής σημασίας. Παράλληλα στους στόχους μας ήταν να συμβάλουμε, με έργο αναφοράς το *IANE*, στην σημασιολογική-μεταλεξικογραφική έρευνα της νεότερης ελληνικής γλώσσας στο πλαίσιο που θέτουν τα διεθνή λεξικογραφικά δεδομένα. Για τον λόγο αυτό προσεγγίσαμε βασικά θεωρητικά και μεθοδολογικά ζητήματα που αφορούν γενικότερα στην λεξικογραφική θεώρηση της σημασίας.

78. Βλ. αναλυτικά για το θέμα Κωνσταντινίδου και Τζαμάλη στον παρόντα τόμο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. (2009): «Λεξικογραφία και χρηστικά σημάδια». Στο *Πρακτικά του 8ου Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας, Ιωάννινα, 29 Αυγούστου-2 Σεπτεμβρίου 2007*, 601-615, [e-book]
- Ευδόπουλος, Γ. (2008): *Λεξικολογία. Εισαγωγή στην ανάλυση της λέξης και του λεξικού*. Αθήνα: Πατάκης
- Ευδόπουλος, Γ. (2011): «Μεταλεξικογραφικές παρατηρήσεις στα διαλεκτικά λεξικά Μ. Μπεναρδή και Α. Σύρκου». *Patras Working Papers in Linguistics* 2.1: 96-113
- Τράπαλης, Γ. και Α. Οικονομίδης (2007): «Κριτήρια επιλογής παραδειγμάτων στα μονόγλωσσα λεξικά». Στο G. Tsoulas και Α. Galani (εκδ.), *Proceedings of the 7th International Conference on Greek Linguistics, York, 8-10 September 2005*, σ. 1-13 [e-book]
- Τράπαλης, Γ. και Γ. Κατσούδα (2009): «Συγκριτική μελέτη του συστήματος λεξικογραφικών χαρακτηρισμών σε ελληνικά και ξένα μονόγλωσσα λεξικά». Στο *Πρακτικά του 8ου Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας, Ιωάννινα, 29 Αυγούστου-2 Σεπτεμβρίου 2007*, 1168-1183, [e-book]
- Aertsen, H. (1988): «Word field semantics and historical lexicography». *Folia Linguistica Historica* 9: 33-57
- Atkins, B. T. και M. Rundell (2008): *The Oxford Guide to Practical Lexicography*. Oxford: OUP
- Considine, J. (1998): «Why do large historical dictionaries give so much pleasure to their owners and users?». Στο T. Fontenelle et al. (εκδ.), *EURALEX '98: Papers Submitted to the Eighth EURALEX International Congress on Lexicography*. Liège: University of Liège, 579-587
- Coseriu, E. (1976): «L'étude fonctionnelle du vocabulaire-Précis de lexématique». *Cahiers de Lexicologie* 29.3: 5-23
- Cruse, D. A. (2000): *Meaning in Language. An Introduction to Semantics and Pragmatics*. Oxford: OUP
- Crystal, D. (2008⁶): *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Oxford: Blackwell
- Fraser, B. L. (2008): «Beyond definition: organizing semantic information in bilingual dictionaries». *International Journal of Lexicography* 21: 69-93
- Geeraerts, D. (1988): «Cognitive grammar and the history of lexical semantics». Στο B. Rudzka-Ostyn (εκδ.), *Topics in Cognitive Linguistics*. Amsterdam: Benjamins, 647-677

- Geeraerts, D. (2001): «The definitional practice of dictionaries and the cognitive semantic conception of polysemy». *Lexicographica* 17: 6-21
- Geeraerts, D. (2003): «Meaning and definition». Στο P. van Sterkenuburg (εκδ.), *A Practical Guide to Lexicography*. Amsterdam: J. Benjamins, 83-93
- Geeraerts, D. (2010): *Theories of Lexical Semantics*. Oxford: OUP
- Harras, G. (1989): «Zu einer Theorie des lexikographischen Beispiels». Στο F.-J. Hausmann et al. (εκδ.), *Wörterbücher. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie*, τ. 1. Berlin: De Gruyter, 607-614
- Hartmann, R. R. K. και G. James (1998): *Dictionary of Lexicography*. London/New York: Routledge
- Hausmann, F.-J., O. Reichmann, H.-E. Wiegand και L. Zgusta (εκδ.) (1989): *Wörterbücher. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie*, τ. 1. Berlin: De Gruyter
- Hiorth, F. (1954): «Arrangement of meanings in lexicography». *Lingua* 4: 413-424
- Jackson, H. (2002): *Lexicography: An Introduction*. London: Routledge
- Kay, C. (2000): «Historical semantics and historical lexicography: will the twain ever meet?». Στο J. Coleman και C. Kay (εκδ.), *Lexicology, Semantics and Lexicography*. Amsterdam: J. Benjamins, 53-68
- Kipfer, B. (1984): «Methods of ordering senses within entries». Στο R. R. K. Hartmann (εκδ.), *LEXeter '83 Proceedings: Papers from the International Conference on Lexicography at Exeter, 9-12 September 1983*. Tübingen: Niemeyer, 101-108
- Konstantinidou, M. (1977): *Sprache und Gefühl. Semiotische und andere Aspekte einer Relation*. Hamburg: Buske
- Landau, S. (2001): *Dictionaries: The Art and Craft of Lexicography*. Cambridge: CUP
- Lenz, A. (1998): *Untersuchungen zur Beispiel- und Beleglexikographie historischer Bedeutungswörterbücher unter besonderer Berücksichtigung der Neubearbeitung des Deutschen Wörterbuchs gegründet von Jacob und Wilhelm Grimm*. Αδην. διδ. διατρ., Πανεπιστήμιο Göttingen
- Martin, R. (1989): «L'exemple lexicographique dans le dictionnaire monolingue». Στο F.-J. Hausmann et al. (εκδ.), *Wörterbücher. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie*, τ. 1. Berlin: De Gruyter, 599-607
- Molina, C. (2008): «Historical dictionary definitions revisited from a prototype theoretical standpoint». *Annual Review of Cognitive Linguistics* 6: 1-22
- Palmer, F. R. (1981): *Semantics*. Cambridge: CUP
- Pearsall, J. (εκδ.) (1998): *The New Oxford English Dictionary of English*. Oxford: Clarendon Press
- Petöfi, J. S. (1976): «Lexicology, encyclopaedic knowledge, theory of text». *Cahiers de lexicologie* 29: 25-41

- Petöfi, J. S. (1978): «Die Lexikonkomponente der TeSWeSt». Στο C. Biasci και J. Fritsche (εκδ.), *Texttheorie-Textrepräsentation. Theoretische Grundlage der kanonischen sinnsemantischen Repräsentation von Texten*. Hamburg: Buske, 193-205
- Reichmann, O. (1989): «Formen und Probleme der Datenerhebung I: Synchronische und diachronische historische Wörterbücher». Στο F.-J. Hausmann et al. (εκδ.), *Wörterbücher. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie*, τ. 1. Berlin: De Gruyter, 1588-1611
- Reichmann, O. (2007): «Stand und Aufgaben der historischen Lexikographie des Deutschen». *Lexicographica* 23: 199-230
- Sager, J. C. (2000): *Essays on Definition*. Amsterdam: J. Benjamins
- Schmidt, H. (1987): «Probleme der historischen Lexikographie». *Zeitschrift für germanistische Linguistik* 15.2: 129-140
- Silva, P. (2000): «Time and meaning: Sense and definition in the OED», στο L. Mugglestone (εκδ.), *Lexicography and the OED*. Oxford: OUP, 77-95
- van der Sijs, N. (2003): «The codification of etymological information». Στο P. van Sterkenuburg (εκδ.), *A Practical Guide to Lexicography*. Amsterdam: J. Benjamins, 313-321
- Verkuyl, H. J., M. Janssen και F. Jansen (2003): «The codification of usage by labels». Στο P. van Sterkenuburg (εκδ.), *A Practical Guide to Lexicography*. Amsterdam/Philadelphia: J. Benjamins, 297-311
- Weinrich H. (1985): «Die Wahrheit der Wörterbücher». Στο L. Zgusta (εκδ.), *Probleme des Wörterbuchs*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 248-276
- Werner, R. (1989): «Probleme der Anordnung der Definitionen im allgemeinen einsprachigen Wörterbuch». Στο F.-J. Hausmann et al. (εκδ.), *Wörterbücher. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie*, τ. 1. Berlin: De Gruyter, 917-930
- Wiegand, H.-E. (1992): «Elements of a theory towards a so-called lexicographic definition». *Lexicographica* 8: 175-289
- Wiegand, H.-E. (1998²): «Historische Lexikographie». Στο W. Besch, A. Betten, O. Reichmann και St. Sonderegger (εκδ.), *Sprachgeschichte. Ein Handbuch zur Geschichte der deutschen Sprache und ihrer Erforschung*, τ. 1. Berlin/New York: De Gruyter, 643-715
- Wierzbicka, A. (1992): «Back to definitions: Cognition, semantics, and lexicography». *Lexicographica* 8: 146-174
- Zgusta, L. (1971): *Manual of Lexicography*. The Hague/Paris: Mouton
- Zöfgen, E. (1989): «Homonymie und Polysemie im allgemeinen einsprachigen Wörterbuch». Στο F.-J. Hausmann et al. (εκδ.), *Wörterbücher. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie*, τ. 1. Berlin: De Gruyter, 779-787